

XVI. A NEMZETSÉGEK.

Az Abák (Bethlenek, Neczpályak, Keczerék), Ajtonyok, Borsák (Nadányiak), Bók, Becse-Gregorok, Buzádok (Bánffyok), Csanádok (Csanádyak, Makófalvyak, Telegdyek), Csákok, Csoltok (Ábrahámffyok), Dorosmák (Garayak), Gütkeledék (Báthoryak), Szokolyiak, Maróthyak), Hermánok (Laczkfyak), Hunt-Pázmánok (Forgáchok), Kaplonyok (Károlyiak), Szalókok (Bessenyejek), Tomajok (Losonczyak).

A régi és a mai Arad területén a középkorban 880 helység sorakozott egymás mellé s ezen a király, 534 család, 11 papitestület, összesen 546 földesúr osztozott. A nemzetségek közös birtokai már az első királyok idejében megszűntek e vidéken; a közös származás, az osztatlan közös jószág és a közös monostor azonban továbbra is együtt tartotta a nemzetségek kiágazásait, a családokat. Közönségesen 108-ra teszik a nemzetségek számát; a felsorolt 108 névből azonban csak néhányat találunk fel a törzsnevek közül s a genus és generatio a legtöbb esetben csupán vérségi összeköttetést, többnyire közös telepet s nem valami állami szervezetet jelent. Birtokuk czíme az adomány; az első foglalók ivadékait voltakép nem ismerjük. De így is hatalmas szervezet volt a nemzetségeknek ez a rendszere. A Csanádok közül pl. 1256-ban 29 férfiú élt és 108 birtokuk nyolcz vármegyében feküdt, a Maros, Temes, Tisza, Duna és Száva vidékén, Mosonytól Temesig. A mint új meg új rajokat bocsátottak ki magukból a nemzetségek, a megszállt területre jobbadán magukkal hozták az anyabirtok nevét, szokásait, erkölceit; innen van, hogy a helynevek az ország különböző részein annyiszor ismétlődnek s hogy nem egyszer ugyanazon összeköttetésekben fordulnak elő. S innen van, hogy a nemzetségeknek az országban való megoszlása mindenüvé magával vitte az állameszmét, melynek — már birtokai természeténél fogva is — szolgáltatában állott s hogy a földeikkel decentralisált nemzetségek a közügyek iránt való érdeklődést már csak a maguk haszna miatt is ébren tartották az ország különböző részeiben.

Arad és Zaránd fejlődésére főképp tizenhat nemzetség gyakorolt hatást. A XIV. század végétől kezdve ugyan megfogyatkoznak a régi nagy nevek, s helyet adnak az Anjouk, Luxemburgok, Hunyadiak, Jagellók és Habsbur-

gok által fölemelt újabb nemességnek; de ez a fogyatkozás inkább csak a részekre való bomlásban s a jószágok felaprózásában nyilatkozik. A Buzád-, Hermán- s főkép a Gútkeled- és Tomaj-nemzetségből kivált családok az Anjouk, Luxemburgok és Hunyadiak korában szereztek itt oly hatalmas jószágokat s nem lehet vádolni a királyokat, hogy a régi, törzsökös családokat a gazdagon jutalmazott köznemesek, vagy épen idegenek kedvéért végképen elhanyagolták volna. A Temes és Fekete-Körös közt elterülő vidékén a következő nemzetségeket ösmerjük:

I. AZ ABÁK.

Az Aba-nemzetséget a tudákos hagyomány Attilától, majd meg Edu és Edumér kun vezérektől származtatja s Aba Sámuel királyt (1041—44.) tekinti heros eponymosának¹⁾. Aradban és Zarándban eleintén Apa néven szerepeltek s úgy látszik, hogy a két elnevezés közt csak hangtani különbség volt, ha-ugyan ez Apákat nem a Becse-Gregorokból kivált Apafyak, vagy a Borsa-nemből való Nadányiak őseiül kell tekintenünk. 1214-ben Apát, 1319-ben Apatelkét valóban a Becse-Gregorok jószágainak szomszédságában találjuk. 1349-ben az aradi Abádot egyúttal Apádnak is írják, mint a hogy Simándot is Apásnak nevezték 1387. előtt. *Apa comes* 1217. a nyüvediek pörében már bíraskodott. Fiaitól, Gergelytől és Jakabtól a kunok 1280-ban elfoglalták Pélt, melyet kir. adományyal csak 1283. jún. 23. szerezhettek vissza, s az erről szóló oklevelet 1353-ban ezen Bethlen Jakabnak fia, *Dénes*, íratta át az erdélyi káptalannal²⁾. 1284-ben ugyanezen Gergely Izabella királynétól Varsánd (Wosyan) földét kapta ajándékban³⁾. 1299-ben az Abanemzetség tagjai, *Lukács, Péter, Demeter* és *Isván*, vagyis *Péter comes* fiai, — továbbá *László* titeli prépost és alkanczellár s végre *Demeter, Miklós* és *Sándor*, azaz *Sándor comes* fiai megosztotztak Székudvar, Varsánd Árkicsalán s a Fejér-Körös és Maros közt levő más falvak birtokán⁴⁾. Ez osztályt 1311-ben ismételték⁵⁾. E nemzetségből váltak ki az iktári Bethlenek, Lipóczyak és Nekcseyek.

Bethlen fiai, *Miklós, István, Demeter* és *Péter*, — továbbá Bethlen *Lőkös* fiának *Domokosnak* fiai, *Miklós* és *Lőkös*, valamint Miklós fia, *Péter*, egyezkedni óhajtottak Betlenösi, Seprős, Bodon és Csókástelek zarándi javaikra nézve a Neczpályakkal Zaránd- és Békésmegyének 1347. júl. 23. Nadabon tartott gyűlésén, az egység azonban nem sikerült⁶⁾. Bethlen *János* és *Péter* 1364-ben a Neczpályakkal való osztályban családjuknak Ősi és Seprős felerészét biztosították⁷⁾. A Bethlenek és Neczpályak csak 1413-ban békültek ki egymással, Bethlen Miklós fia, Gergely és Neczpály György eszközzésére. — 1421-ben már Iktárról nevezték magukat; Iktári Bethlenek fiai *János* egri kanonok, *Demeter* (és fia, István), *Miklós* és *Péter* a Neczpályakkal együtt 1421. május 20. új adományképen kapták Ősit, Bodonyt, Seprőst és Csókást⁸⁾. Seprősön utóbb, Neczpály Balázs, a maga részét — elkeseredve, hogy javaira rokonai még életében kir. adományt

1) Aba S. legújabb életrajza *Kandra* Kabostól, Eger, 1891., 158. l. — 2) *Árpádk. új okm.* XII. 388. — DI. 1146. — 3) *Fejér*, V. 3., 215. — 4) DI. 1536. és 1537. *Árpádk. új okm.* IX. 340. — Századok. 1890. 24—25. l. — 5) DI. 1791. Közli Anjoukori okm. I. 242. — 6) *Haan-Zsilinszky*, 22. — 7) *Századok*, 1875. — 234—5. l. — 8) *Haan-Zsilinszky*, 36—7.

eszközöltek ki, — Bethlen *Domokos*nak zálogba vetette, de már 1469-ben visszaváltotta¹⁾. 1477-ben Iktári Bethlen *Gergely* és Domokos tiltakozott a kissárosi határban a Hosszúrét-mocsárban Neczpály Balázs által emelni akart határjel ellen²⁾, de a következő évben (febr. 1.) már kölcsönös örökösödési szerződésre léptek Balázs úrral, kinek fiú-örököse úgy sem volt s ki nem akarta, hogy javai idegen kezekre szálljanak. E szerződést júl. 8. a király is megerősítette³⁾. Itt már Bethlenösiről írták magukat Bethlenék. Domokos és Neczpály Balázs csakhamar meghalt; e szerződés értelmében azonban Iktári Bethlen Domokos özvegye Margit 1480. decz. 24. tiszttartója és fegyveres cselédei által megszalasztotta a Neczpály Balázs örökségére igényt tartó Bajmóczy Imrénét beigtatni akaró budai kanonokot és a király emberét⁴⁾. Az özvegy utóbb zádorlaci Dóczy Imréhez ment férjhez s fiai, Bethlen *István*, *János* és *Domokos* 1489-ben egyezkedtek vele az első házasság után járó jegyajándékra nézve⁵⁾. 1494-ben özv. Bethlen Domokosné és fiát Jánost, továbbá Bethlen *Sárát* (Tarcsay Jánosné), *Katát* (Czely Istvánnét) és *Krisztiánát* II. Ulászló elmarasztalta a Bethlenösiben, Seprősön, Bodonyban és Csókateleken néhai Dóczy Imre hagyatéka ellen elkövetett erőszakoskodásuk (actus majoris potentiae) miatt⁶⁾. János és ifj. Domokos, kikről 1489-ben hallottunk először, éltek még 1507-ben is, midőn mint szomszédok voltak jelen Pethőéknek a szödi uradalomba való beigtatásánál⁸⁾, a mi bizonyítja, hogy az Abák utódainak, a Bethleneknek, az egész középkoron át voltak birtokaik a tulajdonképeni Aradmegyében is. A Bethlenektől vette nevét Bethlenösi s valószínűleg Lőkősháza is.

Bethlen-czímer⁶⁾.

E nevezetes család, melynek virágkora a XVI. századra esik, e megyében is sok előkelő családdal állt rokonságban, a Neczpályakkal pedig osztályos atyafi volt. **Neczpály** Maczonka volt a család őse. Ennek fiai, *Lőkös* és *Domokos* a délvidékre szakadtak s ott harmadik testvéröknek, *János*nak fiaival, *Imrével* és *János*sal együtt csakhamar mint a Bethlenek osztályos atyjafiai jelentek meg. Láttuk, hogy Neczpály Imre és János már 1347-ben egyezkedni akart a Bethlenekkel, mi azonban akkor nem sikerült. Imrét, ki rendszeren Turóczmegyében, ősi birtokán lakott, 1350-ben, midőn Turócz-Szent-Mártonból hazafelé ment, Gyulafalvai Miklós és Mihály, kikkel hátravillongásai voltak, kegyetlenül meggyilkolták⁹⁾. Két fia maradt, *György* és *János*, kik a kúria ítélete alapján atyjuk gyilkosainak jószágait (Duliczút, Bélát és Turócz-Szent-Márton) is megkapták. János csakhamar elhunyt s a család összes jószágait György mester örökölte, ki nemcsak felvidéki, hanem arad-zarándi birtokait is növelte. Mivel Neczpály Domokos fiának, *Lőkös*nek fiai, *Miklós* és *Márton*, kik a zarándi és temesi javakon a Bethlenekkel 1364-ben osztozkodtak, maradék nélkül hűnytak el, örökségökbe Neczpály György mester lépett. Annnyival inkább gondolt vagyonszerzésre, mert fiai már maguk is fölserdültek. Egyik fia, Demeter, 1407-ben kinyilvánította, hogy hajlandó a Bethlenekkel folyó perben a pörlekedő

¹⁾ *Haan-Zsilinszky*, 81—2. és Századok, 1875. — 241. — ²⁾ NRA. fasc. 1687. nro 2. (csak a regestrumban), — ³⁾ *Haan-Zsilinszky*, 91—94. — ⁴⁾ U.-o. 102—4. — ⁵⁾ DI. 19555. — ⁶⁾ A XVII. századból. — ⁷⁾ DI. 20212. — ⁸⁾ *Hazai okm.* V. 399—403. — ⁹⁾ Századok, 1875. — 235.

felek által egyenlő számmal választandó nyolcz nemes elé terjeszteni a maga okíratait, ha mind a két fél kijelenti, hogy 50 márka büntetés terhe alatt megnyugszik az ítéletben. Bethlen Miklós fia, Gergely azonban háromszoros idézésre sem jelent meg a bíróság előtt, miért is 15 márkában csakugyan elmarasztalták. Az egyességet Neczpály Imre s fia György, valamint Bethlen Gergely, tudvalevőleg, csak 1413-ban kötötte meg.

Györgynek másik fia, *László*, Zsigmondnak a csehek ellen vívott harcaiban annyira kitűnt, hogy a király az apát és fiát s érdemökre való tekintetből ennek testvéreit, *Fános* egrí kanonokot, *Istvánt* s a már említett *Demetert* 1421. márczius 15-én Betlenőssivel, Bodonnal, Seprőssel, Csókással stb. új adományképen jutalmazta meg¹⁾. László, mint trencsényi főispán és szakolczai kapitány, azután is nevezetes szerepet játszott; öccse, István 1451-ben már nem élt s ennek fia, László is csakhamar meghalt; leánya, Anna (Szokoly Lászlóné) igényt támasztott nagybátyja, Balázs vagonára, ki evvel szemben 1456. május 1. fia, Demeter részére, 50 ember által esküt tétetett, hogy Betlenősi, Seprős és Bodon nem a nőágot illeti²⁾. Szokolyné és anyja 1458-ban mindamellet erőszakosan elfoglalta Ósit, Seprőst és Bodont³⁾, melyeket csak akkor kapott vissza Balázs, mikor kielégítette őket a leánynegyedre s jegybérre nézve. Balázs kétszer nősült. Első feleségétől, Nadaby Erzsébettől (nagyfalusi Toldy Miklós özvegyétől) született gyermekei: *Benedek*, *György*, *László* és *Erzsébet*, kik, Benedeket kivéve, 1464-ben anyjukkal együtt török fogságba estek s Balázs csak úgy válthatta ki őket, hogy 1465-ben Aranyádi Miklós temesi alispánnak 200 aranyért zálogba vetette Betlenősit⁴⁾. Neczpály László trencsényi főispán unokája, Pongrácz Zsófia, Bajmóczi Niffor (Önuffrius) Imre felesége s Neczpály Anna (Szokoly Lászlóné) akkor, midőn a három Neczpály-fiú fogságba került, a királyhoz szaladt, hogy Balázs úr magvaszakadtának esetére a zarándi javakat a maguk részére biztosítsák. Mátyás király valóban nekik adta Betlenősit, Seprőst, Bodont stb., mire Balázs 1466. ápr. 29. bújában Bethlen Domokosnak zálogosította el Seprőst, de már 1469. visszaváltotta tőle⁵⁾. 1467. január 7. a nyitrai káptalan szerént Balázs Istvánnak özvegyét s leányát, Szokolynét, Ósi, Seprős, Bodon, Csókásháza stb. jószágokból a jegyajándékra s hozományra nézve kielégítette ugyan, mivel azonban e birtokok Pongrácz István (második) nejét⁶⁾, Zsófiát illetik, a nevezett Zsófia Balásznak száz forintot visszafizetett⁷⁾. Ekkor tájban nősült másodszer az özvegygyé lett Balázs, feleségül vevén Styavniczai Ágnest, kitől egy Zsófia nevű lánya született. 1478. febr. 1. Neczpály Balázs Bethlen Gergelylyel és Domokossal megkötötte a már említett szerződést, mely szerént az utód nélkül előbb meghalónak birtokait kölcsönösen öröklik; de már a következő évben (1479. febr. 16.) a turóczi konvent előtt összes javait *Fusth* Andrásnak (a Justh-család törzsatyja, Kussoi Jodók egyetlen fiának) zálogosította el, kinek fia, János, amúgy is eljegyezte leányát, Zsófiát. Mátyás király már febr. 23. elrendelte a beigtatást, melyet márcz. 21. a budai káptalan Betlenőssiben, Seprőssön, Bodonban és Csókásteleken teljesített is. Bajmóczi Niffor Imrének neje

¹⁾ *Haan-Zsilinszky*, 46—48. Századok, 1875. — 237. l. — ²⁾ U.-o. 75. — ³⁾ Századok, 1875. — 241. l. — ⁴⁾ *Századok*, 1875. — 240. — ⁵⁾ U.-o. 241. — ⁶⁾ Első neje Neczpály László főispán leánya, Cziczelle volt. Nagy Iván, ki a Századokban nagyobb tanulmányt írt a Neczpályakról (1875., 232—242. l.), nem tudja meghatározni, mely családból való Pongrácz István második felesége, Zsófia. — ⁷⁾ *Haan-Zsilinszky*, 88.

s fiai, Albert és Imre, valamint Bethlen Domokos ugyan ápril 5. tiltakoztak az ellen, de nagyon is későn, mert időközben, márcz. 15-én, Neczpály Balázs még tovább ment. Meggondolván ugyanis, hogy atyja, Neczpály Demeter Jodóktól időnkint mennyi pénzt vett föl, s hogy saját kölcsönözgetései következtében is adóssága immár többre megy 4000 arannyal, mivel készpénzben nem fizethet, felbontva a Bethlenekkel s másokkal kötött minden más szerződését, összes birtokait 6000 frtban elzálogosította Justh Andrásnak¹⁾. Balázs halála után (mely talán még ez évben történt) Justh András maradt kiszemelt menyének gyámja; csakhogy a házasságból nem lett semmi, mert a gazdag árvát rokonai elszóktették s utóbb Koromházi Korom Bálinthoz adták férjhez. Más jogon azonban, mint különben is vérrokon, csakhamar mégis a Justhok örökölték a kihalt Neczpályak javait²⁾.

Az Aba-nemzetségből származtak a **Nekcsey-, Lipóczy-** és a **Keczer-**család is³⁾. A Sáros- és Zemplénum megyéből való három család az alföldön is tért foglalt s 1282 óta többször osztozkodott ősi és szerzett javain. 1299-ben, a szintén Aba-nembeli Péter, Kompolt fia közbenjárására, úgy egyezkedtek, hogy Lipóczy Sándor fiai más megyékben, Lipóczy Keczer Péter fiai pedig Lipóczy északi része, továbbá Székudvar, Varsánd, Árkicsalán s a Fejér-Körös és Maros közt levő egyéb javak birtokában maradjanak⁴⁾. 1311-ben Sándor fiai még 1300 budai finom ezüst márkát, tíz vég finom yperni (flandriai) posztót s öt darab 60 márka értékű lovat adtak ráadásban a Keczereknek⁵⁾. Az atyafiak még azontúl is sokáig pereltek és izetlenkedtek egymással. Nekcsey Sándor, a rozgonyi hős, 1326 táján mint körösszegi várnagy, Demeter pedig 1338. mint tárnokmester húnyt el; amaz nőtlenül, emez 3 leányt hagyván maga után⁶⁾. Ez időn túl Zarándban csakis a Lipóczy, Radványi és Székudvari Keczeréről van szó.

Keczer Miklós már 1394-ben határdombokat hányatott a Székudvar, Görhe és Bökény közt levő Széken s nov. 30. ellenmondott az Erdőhegyiek javára eszközölt határjárásnak⁷⁾. — 1453-ban Székudvari Keczer István s neje Zsófia, valamint leányuk, Hedvig (Kötegyáni Köthe János özvegye), Miskey Péter fia, István és ennek leánytestvérei V. Lászlótól *új adományképen* kapták Miske, Otlaka, Kengyel, Nagy-Sáros, Bélmező, Apáti, Telekj és Mesztegnyő zaránd- s Ant, Sarkad és Szemcse biharmegyei falvak részjóságait⁸⁾. Ugyanazon évben Otlaka zaránd- és Sarkad, Szemcse és But biharmegyei falvakban V. László az összes királyi jogokat Székudvari K. Istvánnak és Gethes Györgynek s testvéreinek adta, megjegyezvén, hogy e falvak egy része Keczernél, más része pedig a Miskeyeknél van, mint a királyi jogok celatorainál⁹⁾. 1458. márcz. 29. özv. Keczer Istvánné fiai, Mihály és Péter nevében is, valamint Keczer László, eltiltották testvéröket, Lukácsot, Mácsa elidegenítésétől¹⁰⁾. 1474-ben Keczer Lukács székudvari részjóságába zálogjogon Dóczy Imrét igtatták be¹¹⁾. 1479. június 2. Báthory István országbíró bizonyága szerint Muroi Vér András a székudvari Keczer Mihály-féle székudvari, kutasi és mácsai rész-

1) *Haan-Zsilinszky*, 96—97. és 100—2. l. — 2) *Szászadok*, 1875., 223—245. és Békésm. tört. évk. I., 68—75. — 3) *Pőr*, a lipóczyi Keczerék. Tört. Tár, 1891., 353—366. — 4) *Árpádok*. új okm. IX., 340. — 5) *Anjoukori* okm. I. 241. — 6) Neczsey Demeter és Sándor életrajza *Pőr* Antaltól, *Szászadok*, 1890., 20—43. l. — 7) *Haan-Zsilinszky*, 56—57. — 8) Dl. 14719. (A szepesi kamara 1693. évi másolata.) — 9) Dl. 14639. — 10) *B. Révay-It. Div. fam. fasc. 2. nro 30.* — 11) Dl. 17872.

birtokokat, a székudvari nemes telket és a Fejér-Körösön levő malmot, melyet neki Mátyás király zálogosított el, ezen zálogösszeg lefizetése után a királynak most visszaadta¹). 1480-ban Czecey Miklós zálogba vette Keczer Mihály s neje, Katalin, gyermekeinek (Péter, István, György és Ilona) székudvari, kutas, mácsai és miskei részjóságait²). 1481-ben Kötegyáni Köthe János Radványi Keczer Imrének Székudvar, Kutas és Mácsa zarándi falvakban levő s neki 100 arany forintban elzálogosított részbirtokait ugyanazon összeg erejéig a váradni káptalan előtt Dóczy Imrének vetette zálogba³). Ugyanakkor azonban a székudvari és lipóczi Keczerék még mind a három helységben földesurak maradtak⁴). 1488-ban a Czeceyek a Köthe- és Dóczy-családot Keczer János fiainak (Imre, Ferencz, Péter) székudvari, kutas és mácsai javai megszerzése miatt perelték. 1497-ben Keczer Péter, István, Tóbiás és György, továbbá Margit (Komlóssy Mihályné), Anna (Ravazdy Miklósné) s Katalin (özv. Rhédey Lukácsné) Apátit, Kengyelt és Otlakát átengedték Miskey Gergelynek és Jánosnak; ellenben ezek ama részjóságokat, melyeket Keczer Péter és nővérei Sarkad, Szemese, Ant és Miske falukban s Bélmező és Halásztelek pusztáknak a miskei határ felé eső részén idáig leánynegyed és jegyajándék czímén bírtak, a Keczereknek örökjoggal adták át⁵). 1517-ben Székudvari Keczer (Kechely) István még miskei nemes-birtokos volt. 1520-ban Radványi Keczer Ambrus, az ő fia, a nyolczados törvényszék előtt Budán tiltakozott azon örökbevallása ellen, melyet gyermekkorában és éretlenül Székudvar, Mácsa és Kutas falvakban levő részbirtokait illetőleg testvére, Ferencz intésére, nógatására, sőt kényszerítésére ennek, vagy bárki másnak részére tett. Különben is, midőn a mohácsi vész után a család János király pártjára állott, javait (Székudvart, Kutast és Mácsát) I. Ferdinánd 1528-ban Bessenyei Istvánnak ajándékozta⁷). Mindazáltal a családé maradt e 3 falu; s 1560-ban Radványi K. Kristóf a jászói konvent előtt 400 frton lipóczi K. Ferencznek (Ambrus fiának) vetette zálogba ott levő részeit⁸). 1561-ben lipóczi K. Ferencz és radványi K. Kristóf a leleszi konvent kiküldött embere előtt ideiglenes csereszerződést kötött, mely szerént lipóczi K. Ferencz az anyja, Bocskay Katalin jogán reászállt javakat, t. i. a kőrösmegyei Razinnyához tartozó jóságokat 150 frt. ráfizetése mellett elcserélte Kristófnak Székudvaron, Mácsán és Kutason levő felevagyonával⁹). 1561-ben Keczer Ferencznek Székudvaron 15, Mácsán 9 jobbágytelke volt. 1564-ben lipóczi K. Ferencz s Keczer (máskép Miskei Drághy) Boldizsár kölcsönös örökösödési szerződésre lépett olykép, hogy Ferencznek 5 sáros-, 1 abaúj-, 3 zarándmegyei (Székudvar, Mácsa és Keczer-Kutas) faluját, továbbá Kőrösmegye 5 falujában levő részjóságait, Drághy Boldizsár pedig Miske zarándi faluban, Derecske mezővárosban s még 5 bihar-, szatmár- és sárosmegyei helységben levő javait az életben maradó örökölje¹¹). Zarándban azontúl nem találkozunk e családdal. Keczer Péter a birtokaira vonatkozó leveleket megtakarítás végett Gabriel Györgynek adta át és Keczer András sárosi alispán azokat még 1585. is hasztalanul követelte vissza¹²). Annál szebb és előkelőbb szerepet játszottak a Keczerék a felvidéken, hol az egész XVII. században hűségesen küzdöttek a szabadságért.

1) *Révay-lt.* fasc. 3., nro 20. Gyulafejevári prot. 23., 159. l. — 2) Dl. 18411. — 3) Dl. 18495. — 4) *Csánki*, I. 752. — 5) Dl. 19362. — 6) Dl. 20540. — 7) Dl. 23393. — 8) *Lib. Reg.* Ferd. I. 98—99. — 9) NRA. fasc. 1027. nro 45. — 10) U.-o. nro 48. — 11) *Anjoukori okm.* II. 418. — 12) *Tört. Tár*, 1891., 358—366.

II. AZ AJTONYOK.

Ajtony nemzetsége már szent István idejében birtokos volt a mai Aradmegye nyugati vidékein. A nemzetség alapítójáról bővebben volt szó. Egyenes leszármazottjait nem ösmerjük; de nemzetségével, melynek birtokait azután jobbadán a Csanád-nemzetség kapta, ugyanazon vidéken, még a XIV. században is találkozunk. E szerint 1318-ban az Ajtony nemzetségéből (de genere Ohtun) való *Albert* fiai, Gergely, Tamás és János, Felső-Szöllős nevű öröklött jószágukat testvérök leánygyede fejében Ószöllösi Mihálynak, István fiának adták át. Ez a Mihály azután Szöllöst, melyet Ajtony és Serjén tartozékaiból felesége hozományá gyanánt kapott, 40 forintért a csanádi káptalan előtt Felsőszöllösi Szöke Péternek zálogosította el¹⁾. A nemzetség jószágai Pécska és Nagylak közt terültek el²⁾. Úgy látszik, e nemzetségből vált ki a *Serjényi-család*, melynek első ismert tagja, Máté, aradmegyei nemes, királyképe gyanánt szerepelt, midőn 1449. július 18. a csanádi káptalan az aradi káptalant Háromfülű faluba bevezette³⁾, s a család maga egészen a törökhódítás bekövetkeztéig földbirtokos volt Aradban, övé levén Két-Sopron és Ivánháza is⁴⁾.

A nemzetséget megtúrta ugyan sz. István s a többi király kegye, azonban koránsem fejlődött annyira, mint megalázójának, Csanádnak nemzetsége.

III. A BECSE-GREGOROK.

A Körös-Maros közének egyik ősrégi birtokosa a *Becse-Gregor-nemzetség*. Kézai szerint⁵⁾ a Becse- és Gregor-nemzetség Franciaországból ered, Vilmos nemzetségéből, melyet Cornesnek neveznek. Becse és Gregor III. Bélával hosszasabban tartózkodott Görögországban⁶⁾. De már előbb, szent István vagy első királyaink idejében telepedhetett meg a nemzetség a Körösközben, hol Apatelektől le a biharmegyei Sarkadig, mindenütt voltak uradalmi⁷⁾. A nemzetség tagjai közt Apa és Bethlen nevéket is találunk; s ha nem hihetjük is, hogy az Apafiak és Bethlenek őseit köztük kereshessük, kétségtelen, hogy az Abák nemzetségével szoros rokonságban állottak. A Körösközben való birtoklásuknak első emléke 1199-ből való, midőn a nemzetség egyik tagja, *Dienes comes* által a Szentlélek tiszteletére alapított dienesmonostori prépostság kegyúri jogát Imre király elvette *Becse* fiaitól, *Lukácstól*, *Fánostól* s a comes más ivadékaitól és azt *Ant* (Onth) comes fiaira, *Fánosra*, *Fakabra* és *Antra* ruházta át⁸⁾. Ant comes emlékét a Körösköz nyugati részén a biharmegyei Ant község neve őrzi.

A nemzetség legösmertebb két jeles fiáról, *Elvin* váradi (1189—1200). és *Boleszló* váczai (1186—1214.) püspöknél nemcsak arról volt szó,

1) Dl. 4289. s *Anjoukori okm.* V. 594. — 2) *Karácsonyi*, Sz. Gellért, 85. — 3) *Tört. Adattár*, II. 283—4. — 4) Bővebben értekezett e nemzetségről *Ortway* (Századok, 1891., 263—278.) Helyesen jegyzi meg, hogy »csak a *genus Ohton* ismerete szállott reánk okíratilag, míg egykori birtokviszonyait *egyenes adatok alapján* még csak megközelítőleg sem ismerjük.« — 5) *Ford. Szabó*. U.-o. 89. — 6) U.-o. 78. l. — 7) A sarkadi Leelősyek, kik ugyanezen nemzetségből valók, 1729-ben III. Károly királyhoz írt folyamodásukban említik, hogy a családnak szent Istvántól nyert adománylevele (?) Össy Gáspárnál van. A család ezt sokszor kereste, de többé nem akadáhatott rá. (A Leelősyek sarkadi It.) — 8) *Féjér*, II. 373—5. — *Fábián*, I. 235—6. — *Knaus*, Monum. Strig. I. 160—1.

mint szerepeltek a közéletben, hanem arról is, mily nevezetes jószágaik voltak a zarándi Körös vidékén. Csakhogy a nekik jutott falvakat örökre el is veszette a nemzetség, mert azokat az egyház szerezte meg. Sok baja volt a nemzetségnek a dienesmonostori kegyúri jog miatt is. — 1258-ban ismét perben állott egymással *Lőrincz* szerémi prépost, egy másik *Lőrincz*, *Dénes comes*, *Apa*, stb. A király megparancsolta, hogy *Lőrincz* és *Dénes* a király jelenlétében lóháton kardpárbajt vívjanak. A felek meg is jelentek, a bírák azonban kibékítették őket, de *Dénes comes*re nézve elég megalázó módon; mert le kellett mondania a kegyuraságról s halála után fia is csak úgy részesülhet abban, ha «annyira kedves és alkalmas lesz, hogy a kegyúri jogot megérdemli s nemzetsége nem ellenzi»¹⁾. A XIII. század végén *Apa* fia, *Gergely*²⁾, majd 1318. május 15. *Lőrincz* fia, *Leel* mester lett a monostor kegyura³⁾. Dienesmonostor uradalmát ekkor, az oláh és más községekkel együtt⁴⁾, Károly király pankotai és deznyei (déznai) várnagya, *Ivánka* tartotta elfoglalva. *Leel*, »*de genere Beche-gregor*«, 1344-ben már nem élt, midőn özvegye s három fia (*György*, *László* és *Lőrincz*) ezen oklevelet a váradi káptalan által átírat⁵⁾. A *Leelek* másik ága, melynek alapítója, úgy látszik, *Leelősy Miklós* volt, Biharba származott át, hol 1359-ben *Miklós* fiai, *János* és *Bakony*, a leányágot illető negyedét Méhkeréken saját jószántukból kiadták⁶⁾. A nemzetség ez ága ma is él Sarkadon, az ősi birtokok egyikén⁷⁾. Az *Apafyak* és *bethleni Bethlenek*, kik szintén e nemzetségből valók, Aradban nem szereztek jószágot.

IV. A BORSÁK.

A *Borsa-nemzetség*nek, melynek ősi javai a szomszéd Biharban és Békésben feküdtek, Zarándban és Aradban is voltak jószágai. A nemzetség első ismert tagja *Apa*, ki 1230. táján élt. E nemzetségből vált ki a *Nadányi-család*, melynek szegényebb része Aradban Keresztúron s *Nadányi György* özvegye *Gyula-Varsádon* 2—2 porta s *Lajos* özvegye is *Kő-Kesziben* némi föld birtokosa volt. *Ferdinánd* király csak pár évvel előbb, 1557. nov. 26. fosztotta meg a hűtlen *Nadányi Mihályt* varsándi jobbágyaitól. *Nadányi László* 1644. *Elek*, *Óstelek*, *Csigatóvis*, *Megyer* és *Pecser* helységekben levő részeit 1600 forintért s 2 év múlva *Nadányi György* ugyanazokban a maga javait 200 tallérért borosjenei *Tisza István*nak zálogosította el, mire 1647-ben *Tisza* magát be is igtattatta. Ezentúl *Arad-Zarándban* nincs nyoma a családnak.

V. A BŐ-NEMZETSÉG.

A *Bő-nemzetség* egyik tagja, *János*, *Izsip* fia, 1280-ban a kunok ellen vívott csatában esett el⁸⁾. 1397. nov. 2. *Békés- és Zarándmegyének* *Bebek nádor* elnöklete alatt *Simádon* tartott közgyűlése bizonyította, hogy *Kéregyház*, másképp *Kenderes*, mely most a kunok kezén van, a *Bő-*

1) *Féjér*, IV. 2., 462. és VII. 4., 121. — 2) *Árpádk.* új okm. V. 246. — 3) *Zichy-okm.* II. 132. — 4) »Cum villis tam Olachalibus, quam aliis.« (U.-o. 132.) — 5) U.-o. 131—3. — 6) Biharvármegye lt. fasc. 47. nro 1084. — 7) Története: *Márki*, *Sarkad Tört.*, 128—131. 8) Új M. Muzeum, I. 295. (1851—2.) és *Szabó*, *Kún László*, 103.

nemesek jóságá¹⁾. Ezt 1405-ben visszakapván a nemzetség, maga közt — az egri káptalan által — 3 egyenlő részre osztta fel²⁾.) A nemzetség egy ága Aradvármegyében telepedett meg. 1510-ben Baki Bew *László* fia, *Boldizsár*, továbbá *Gáspár* és *László* Pálülése vidékén szőlőtulajdonosok voltak³⁾. Ezek között Baki Bew Gáspárt 1517. decz. 12. Aradmegye szolgabírójaként említik⁴⁾. 1561-ben már nincsenek az aradi nemesek közt.

VI. A BUZÁDOK.

Meissenből, a wartburgi kerületből, 1162-ben hitta be IV. István király Hadolt (vagy Hahót) orlamundi német gróft, kinek két fia maradt, Hadolt Buzád bán és Arnold. *Buzád*, Imre és Endre királyok idejében, pozsonyi főispán, egy új nemzetséget alapított. Négy fiú apja volt már, midőn, aszkéta-hajlamait követve, a dömés szerzetesek közé lépett s 1241-ben Pesten az oltár előtt várta be a tatárokat, kik lemészárolták. Őt már *Bánffy* Buzád név alatt említi a történelem; bizonyos azonban, hogy a nemzetségéből származó *Miklós*, István tótországi bánnak fia s az alsólendvai (zalamegyei) várnak építője, csak a XIV. század elején vette föl, mint bán fia, a *Bánffy*-nevet s ő alapította az *Alsólendvai Bánffy-családot*. 1347-ben már ő maga is Tót- és Horvátország bánja volt.

Az *Alsólendvai Bánffy*ak hatalmas urak voltak már, midőn Aradban is birtokszerezésre gondoltak. Bánffy Miklós 1459. febr. 10-én huszonnegyed magával megesküdött, hogy Mátyás királyt életével és vérével segíti a pártütők ellen⁵⁾. 1465-ben főpohárnokká s 1466-ban pozsonyi főispánná tette a király. Már ezen első főispán-sága idejében szerezhett javakat Aradmegyében. Így 1470-ben fegyveres kézzel állt ellen, hogy az aradi káptalan Lippai Jakós Imrét és Pétert az aradmegyei Beseny faluba beigtassa⁶⁾. 1471-ben a király Aradmegye főispán-ságát Solymosvárral és uradalmával együtt örökösen Bánffy Miklósnak ajándékozta⁷⁾. E hatalmas uradalomhoz 93 falu tartozott s így el lehet képzelni, mily rendkívüli befolyást gyakorolhattak ezentúl a Bánffyak Aradban. Alkalmatlan lehetett a büszke szomszéd a lippai polgárookra nézve, kiknek már 1473-ban volt is vele valamely pöre, melynek megvizsgálására a király külön bizottságot küldött ki⁸⁾. 1476. decz. 27-én a király, hogy megjutalmazza sokféle, legutóbb különösen a nápolyi követség alkalmával szerzett érdemeiért, Bánffy Miklóst és általa testvérét, Jakabot, megajándékozta a fiúutód nélkül elhunyt Maróthy Mátyás macsói bán zarándmegyei javaival⁹⁾ s így a szomszéd megyében is rendkívül növekedett a tekintélyök.

A két testvér nagybátyja, Bánffy Pál, a Hunyadiak ellensége, ki 1461-ben, első feleségének, Stúbor Katalinnak halála után, Szilágyi Mihály kormányzó özvegyét, Báthory Margitot vette nőül, zálogképen magához váltotta a Báthoryaktól Világosvárt is. 1464-ben Báthory István fiai Dénes esztergomi érseknek 2500 arany forint fejében 1 esztergom- s 2 komárommegyei falut vetettek zálogba, hogy sógoruktól az uradalmat visszavált-

Bánffy-czímer.

¹⁾ Haan-Zsilinszky, 15. *Gyárfas*, A jászkunok tört. III. 529. — ²⁾ Dl. 9029. — ³⁾ Münchener kir. It. — ⁴⁾ *Pábián*, I. 208. — ⁵⁾ *Kovachich*, Vestigia com. 352. — ⁶⁾ Dl. 17093. — ⁷⁾ Dl. 17154. — ⁸⁾ Dl. 17486. — ⁹⁾ *Teleki*, Hunyadiak kora, XI. 579. Az oklevélben a falvak neveit nem tették ki.

hassák¹⁾, nagybátyjuk halála (1469?) után azonban Bánffy Miklós és Jakab, úgy látszik, mégis tartottak némi igényt a zálogjóságához s 1475-ben a meszti jobbágyokat megkárosították²⁾. 1477-ben január 3. egyrészt a két testvér, másrészt unokatestvérek, a most említett Bánffy Pál fia, *János*, a király előtt kölcsönös örökösödési szerződést kötöttek olyképp, hogy a törvényes örökösök nélkül előbb meghalónak javait az életben maradó nyerje³⁾. Vagyis, ha Bánffy Miklósnak és Jakabnak magvaszakadna, Soly mosvárát s az Aradban hozzátartozó 73 falut és 23 pusztát sok más temesmegyei faluval és pusztával együtt; továbbá Zarándban Meszt, Csúcs, Fenyő- és Felső-Acsva, Lázur, Újfalu, Acsucza, Nyermeg, Vidra, Maglovicza, Lésza, Liszcsora és Tisza falukat, Szakácsi és Egyházas-Zsomboly pusztákat; Aradban Szamarócz, Marthony s fele részben Kalodva falukat Bánffy János és örökösei kapják; ellenben Jánosnak bolondóczy uradalma 18 trencsényi, 9 nyitrai s 2 pozsonyi faluval és Újhely (Vágújhely) mezővárossal Bánffy Miklósrá és Jakabra szálljon.

A két testvér csakhamar még nagyobb tüzzel látott aradmegyei birtokainak növeléséhez. 1479-ben Mátyás király előtt 4000 arany forintot megvették Garay Jóbnak Szádja és Váradja nevű arad- és Sárád temesmegyei kastélyait. Szádjához Aradban 15, Váradjához 38 falu tartozott; s azonkívül Csongrádban is vettek 4, Temesben 17, Csanádban 2 és Hunyadban 6 falut⁴⁾. Érdekes, hogy Váradja és Szádja kastélyokba csak 1479-ben, vagyis akkor igttatták be őket, midőn az egyházak kegyuraságának jogát is megszerezték⁵⁾, — az uradalom többi részébe pedig csupán 1483-ban⁶⁾.

Időközben Bánffy Miklós és Jakab szemet vetett a lippai uradalomra is, mely azelőtt mindig együtt járt a solymosival s nagyon fájt nekik, hogy azt 1477-ben meg nem kaphatták. A lippai vár és uradalma Giskra halálával a koronára szállt vissza s Mátyás csak zálogképen adta azt 1475-ben és 1482-ben 10,000 arany fejében denglegi Pongrácz Jánosnak. Kevéssel utóbb azonban, ugyanazon évben, örökjoggal adományozta Lippa várát és városát Bánffy Miklósnak és Jakabnak⁶⁾. A Bánffyak ajánlkoztak ugyan, hogy új uradalmukat kiváltják a zálogból, de 10,000 frtot mégis sokaltak érte, Pongrácz János erdélyi vajda özvegye Erzsébet, s fia János, pedig Lippa vár és város, valamint Töviskvár aradmegyei falu jogtalan elfoglalásáról vádolta őket, illetőleg solymosi és borzlíki várnagyaikat⁷⁾. A nádor meg nem jelenésök miatt már azon évben elmarasztalta a Bánffyakat⁸⁾, kiket azonban Mátyás ép ezen évben erősített meg Garaytól vett aradi javaikban, s ekkor (január 8.) emelte őket az örökös grófok sorába, megengedvén nekik, hogy vörös pecséttel éljenek⁹⁾. S mégis csakhamar elvesztették a király kegyét¹⁰⁾. 1486-ban egyelőre még pereltek Dengelegi *Pongrácz* Mátyás leánya, Újlaky Lőrincz herczeg felesége ellen, kivel nem tudtak megegyezni a Lippáért járó zálogösszeg ügyében¹¹⁾, 1487-ben azonban július 12-én Schottwien vívásakor a király elfogatta Bánffy Miklóst s megparancsolta Aradmegyének, hogy a Lippa és Solymos visszavételére kiküldött Dóczy Péter és Jaksics István királyi biztosokat mindenképp segítsék¹²⁾. Ezzel egy időben nyerte a két uradalmat a király fia, Corvin János.

1) Dl. 15961. — 2) Dl. 17660. — 3) Dl. 17902. és 17904. A beigtatás u.-a. évben (a fejevári káptalan által) Dl. 17908. — 4) Dl. 18198. — 5) Dl. 18199. — 6) *Csánki*, I. 764. — 7) Dl. 18791. — 8) Dl. 18878. — 9) Dl. 33437. — 10) Ennek mesés okaira nézve l. *Jakab* Elek, Budapesti Hírlap, 1891., 130. sz. — 11) Dl. 19129. — 12) Dl. 19303.

A Bánffyak nem is pártolták Corvin Jánosnak trónra való jelöltetését. Atyja halála után Miksa német királynál kerestek védelmet, ki 1490-ben Bánffy Miklóst biztosította, hogy megoltalmazza váraiban és uradalmaiban¹⁾. Corvin Jánost nagy zavarba hozta, hogy a csontmezei csatában (1490. júl. 4.) a birtokviszonyait illető oklevelek is legyőzőjének, Kinisy Pálnak kezei közé kerültek²⁾; s különösen odavesztek azok, melyeknek segítségével Solymosra és Lippára való jogait Bánffy Miklós ellenében védhetné; II. Ulászló tehát 1493-ban ez ügyben Kinisy Pált megidézttette³⁾. Érdekes, hogy a következő évben (1494). éppen Kinisy Pál országbíró sürgette Corvint, hogy a Bánffy ellen folyó perben Lippára és Solymosra vonatkozó íratait beadja⁴⁾. Úgy látszik, a király nem gondolt komolyan arra, hogy megtartsa őt uradalmaiban, melyeket, hogy részére vonja, úgy látszik, mindjárt eleinte Bánffy Miklósnak ígért, ki oda is hagyta Miksa pártját. 1494-ben a király megparancsolta az aradi káptalannak, hogy Bánffy Miklóst azon esetre is beigtassa Solymosba és Lippába, ha időközben mást parancsolna⁵⁾ s Bánffy csakhamar tiltakozott is az ellen, hogy a neki bíróilag megítélt két uradalmat Corvin a kincstárnak eladhassa⁶⁾. Ulászló 1496-ban ismételte parancsát⁷⁾, pedig ez ügyben Bánffy nemcsak Corvinnal, hanem a Pongrácz-családdal is pörösködött. Ismeretes, hogy Ulászló királynak 1497. évi bizonyítványa szerint Pongrácz Mátyás az országgyűlésen «hazug módon» vádolta Bánffy Miklóst Lippa várának sérelmes elfoglalásával⁸⁾. De hiszen ez ügyben azzal is lekötölte Ulászlót, hogy 1494-ben ő vezette a pártos Újlaky Lőrincz herceg ellen a királyi seregét⁹⁾ s tudvalevő dolog, hogy Újlaky felesége éppen a peresfelek egyike volt, Pongrácz Katalin. Másfelől 1498-ban Lippa és Solymos miatt folytatott perében csak nehezen kaphatott újabb határidőt¹⁰⁾. A hatalmas Bánffy Miklós 1501. táján a nélkül húnyt el, hogy Corvin Jánostól visszaszerezhetné volna két szép uradalmát. Nejétől, a szép Margit sagan hercegnőtől való legidősebb fia, *János*, utóbb nádor s az ország egyik legönzettelenebb embere, az 1503. évi ítéletével értelmében¹¹⁾ 1505-ben huszonegyedmagával tisztító esküt tett ugyan, hogy atyja, Miklós, Giskra özvegyének jogait nem csorbítva foglalta el Solymosvárat s hogy az özvegy jegyajándékát és hozományát még 1488-ban visszaadta¹²⁾; s 1511-ben unokaöccsével, Ferenczcel együtt most már Corvin János özvegyének új férjével, György ögróffal, 1507 óta a két vár urával¹³⁾, a nádor által átíratva ugyan az aradi káptalannak 1497. évi levelét, melyben részletezve van Lippa-várnak és mezővárosnak fölbecslése¹⁴⁾; ez uradalmat azonban többé sohasem szerezhette vissza. I. Ferdinánd 1527. nov. 3., Báthory István javára, megfosztotta Solymoshoz és Lippához való minden jogától¹⁵⁾. Felesége térdreborúlva kérte őt, álljon el János király pártjától s ne juttassa koldúsbotra önmagát és gyermekeit. Bánffy János azonban — ritka példaképen ebben az önző korban — továbbra is híven szolgálta királyt; mint hadvezér többször kitűnt s utóbb nádorságot is viselt. 1534-ben húnyt el s halála után a Bánffyak eltűnnek Aradmegye történetéből.

1) Dl. 33449. — 2) Századok, 1869. — 734. — 3) Dl. 20053. Közölte Hazai okm. VII. 484—5. V. ö. müncheni kir. lt. fasc. 15. nro 90. — 4) Müncheni lt. fasc. 17. nro 102. — 5) Dl. 20226. — 6) Dl. 20226. — 7) Dl. 20506. — 8) Dl. 20629. Müncheni kir. lt. fasc. 27. nro 205. (1506. évi átírat). — 9) *Bonfin*, V. 4., 742. — 10) Dl. 20773. — 11) Dl. 21224. — 12) Dl. 21502. — 13) Müncheni kir. lt. fasc. 28. nro 214. — 14) U.-o. fasc. 39. nro 297. — 15) Lib. Regius Ferdinandi. I. 7.

VII. A CSANÁDOK.

A *Csanád-nemzetség* mely Erdélyből, Gyula vezértől származott s melynek Aradban a Temesközben oly tekintélyes uradalmi voltak, szintén a gyökeres nemzetségek közé tartozik. Története¹⁾ Csanád vezérrel kezdődik (1030.). Később a *Telegdy*-, *Makófalvy*-, *Csanády*-, *Kökényéry*- és *Tömpösy*-család ágazott ki a nemzetségből, melynek egyik tagja, *Kelemen*, 1214-ben Aradvármegye főispánja volt. A nemzetségnek 81 birtoka közül 8 vagy tíz feküdt Aradvármegyében. Nem mindegyikhez jutott a legigazságosabb úton. 1235-ben pl. az aradi várjobbágyok és várnépek bevádolták a Csanád-nemből való *Gervázt*, hogy a vár Besenyő nevű földjét elfoglalta²⁾. A családnak 1256-ban 29 felnőtt tagja lévén, úgy látszik, már korán külön uradalmi középpontok alakultak.

A nemzetség aradi ága *Belenik* fiaitól, *Kelemen* aradi főispántól és bántól s öccsétől, *Vaffától* származott le. Kelemen legidősebb fia, *Pongrácz* comes sok birtokot szerzett; Aradban ő alapította Pongráczfáját és Pongrácztelkét. Unokája volt *Csanád* esztergomi érsek († 1349.) és *Miklós* csanádi főispán; s dédunokája *Tamás* (1320.), kitől a *Telegdy*ek eredtek.

Belenik másik fiának, *Vaffának* (Jeromosnak) utódai szintén bírtak Aradban; pl. harmadik fia, *Fülöp* alapította a Berekszó mellett (Piski és Baricza közt) Fülöplakát, melyet azonban már fia, *Benedék* eladott az aradi káptalan előtt az udvardi Budafiaknak. Vaffa legidősb fiának, *Csanád* comesnek fia, *Dénes*, 1290-ben szintén túladott Simádon, mi ellen saját kiskorú fia, *Pál* tiltakozott az aradi káptalan előtt. Vaffa ivadékai, a Makófalvyak szereztek azután (1339.) vissza Simándot. A Makófalvy-család 1582-ben halt ki.

A nemzetség aradi birtokaira vonatkozó főbb adatok a következők:

1247 tavaszán a Csanád-nemből való Kelemenös bán fia, Pongrácz comes az aradi és csanádi káptalannal bejáratta s megigazította Arad-, Csanád-, Temes- és Szerémmegyében levő ősi és szerzett jószágainak határait; és pedig Aradban Pongráczfáját, Pongrácztelkét. E határjárást IV. Béla úgy rendelte el, hogy mivel az eredeti adománylevél elégett, minden más lehető adománylevél érvénytelen legyen³⁾. Csakhamar, 1256-ban, Kelemenös és Vaffa fiai megosztzkodtak a javakon, kivéve az aradmegyei Fülöpkővéhez tartozó hegyi uradalmat, melybe két gazdatisztet neveztek ki a testvéreket egyenlően illető jövedelmek kezelésére⁴⁾.

1285-ben IV. László már új adománykép adott Kelemenös bán unokájának, Tamásnak, több arad-, csanád- és temesmegyei falut.

1290-ben a Csanád-nemzetségből való Pál az aradi káptalan előtt tiltakozott az ellen, hogy atyja, Dénes, a nemzetség egyik örökös birtokát, a Fülöplakával határos Simándot 36 ezüst márkáért Szállas ispánnak, Filpének s más simándi embereknek jogtalanul eladta⁵⁾.

1) Ezt kimerítően megírta dr. *Karácsonyi* a Tört. Értesítőben, 1884., 1—24. *Ortway* Tivadar sokban másképp adta elő a dolgot. (Századok, 1891., 270—8. l.) Szerénte a nemzetség Erdélyből jött e vidékre s nem első foglaló, hanem adományos. — 2) Várad Reg. §. 158. (*Bél*, Adpar. 229.) — 3) Orsz. lt. Dl. 322. (Kiadta *Wenzel*, Árpádk. új okm., VII. 242—4.) Ezt 1285. IV. László s 1320-ban régi, 1323-ban pedig új pecsétje alatt, I. Károly király is megerősítette Csanád egri püspök (később esztergomi érsek), valamint a szintén Csanád-nemből való Miklós és Pongrácz (Pongrácz unokái) kérelmére. A nemzetségre vonatkozó sok melléklettel. — 4) *Wenzel*, VII. 429—431. (Az erdélyi muzeumból). Báthory István erdélyi vajda 1572. évi átirata után. — 5) *Zichy-okm.* I. 551.

1319-ben Károly király megparancsolta, hogy Csanád püspököt s testvéreit (Pongrácz fia, Tamás comes fiait) a csanádi káptalan bevezesse a nekik új adományban adott Pongráczfája, Csenkörvénye és Kis-Hodos aradmegei falvakba. Parancsát 1323-ban ismételte. 1337. június 11. a csanádi káptalan előtt Csanád esztergomi érsek és három testvérének 7 fia rokonaikkal (Dénes, Pál, Péter) együtt egyenlően megosztottak Arad-, Csanád-, Temes- és Krassómegejében s Erdélyben levő más ősi javaikon¹⁾, mit Pál országbíró már június 24-én kiváltságlevélben átírt és megerősített²⁾.

1338-ban Drugeth Vilmos nádor bizottságot küldött Aradmegejébe, hogy öreg emberektől, öreg asszonyoktól és egyházi férfiaktól tudják meg, hány éves lehetett Csanád Pál, midőn 1290-ben Simánd eladása ellen tiltakozott? Az alperesek az aradi káptalan előtt maguk is elismerték, hogy Pál akkor még kiskorú lévén, az eladás valóban érvénytelen³⁾, mire a nádor 1339 január 9. olykép békítette ki a feleket, hogy Csanádék, bár nem kötelezhetők rá, visszafizetik a 36 ezüst márkát, sőt kegyképen megfizetik azon 20 márkát is, melyet, mint perköltséget, egyébként a simándiak tartoznának megtéríteni⁴⁾.

A nemzetség aradmegei birtokai, mindent összevéve, a következők: Almaszeg (Paulis és Szabadhely közt), Csenkörvénye a Maros mellett, Duburdun (Kapriora mellett, a pestesi völgyben), Fejéregyház (Szécsány és Nádasd közt), Fülöpköve (1256-ban ez öt faluval: Perő, Sztatina, Sztaniszlóháza vagy Gyertyámos Feketetőval; később Szacsva azaz Szelcsova, Sztatina, Pozsoga, Hidegfa, Gyozan és Ivánfalva; 1455-ben hozzátartoztak e lakatlan helyek is: Budafalva, Hasznosfalva és Sándorfala); Fülöplaka (Piskitől ék-re), Kaprevár (Kapriora), Kis-Hodos, Nádasd, Petercse, Pongráczfája, Pongrácztelek, Simánd és Szécsény.

A **Telegdy-család** a XIV. század elején már mint a Csanád-nemzetség folytatása jelenik meg. A váradi káptalan jelentése szerint egyrészt *Tamás* kalocsai érsek s testvére *Pongrácz* fia, *Kelemen*, másrészt néhai *Miklós* fiai, *György* és *Miklós*, végül pedig néhai *Lőrincz* fiai, János és Tamás, *mindannyian nemes Telegdyek*, megosztottak Fülöpkövén s tartozékain, Staniszlóházán s vidékén, Szent-Demeteren, Fejesen, másképp Hodoson és uradalmán, Almaszegen, Veresegyházán, Szécsényen vagy Kis-Szécsényen, Simádon, Kingerten és még 47 községen, melyek Arad-, Bihar- és Csanádmegyében fekszenek. Az itt említett Miklósnak *János* nevű fiától való unokája, *Lőrincz*, 1455-ben Fülöpköve, Szacsva, Sztatana, Pozsoga, Hidegfa, Gyozan és Ivánfalva faluban levő részjószágot, kivéve a Gyertyámos (Gyorgyámos) faluban levőket, továbbá az egész Hasznosfalvát, Sándorfalvát és Budafalvát, melyek mindannyian Aradban fekszenek, Illyey Jánosnak s örökösének 250 magyar arany frtért adta el az erdélyi káptalan előtt⁵⁾. Ezen *Lőrincz* 1461-ben több más zarándi lakossal együtt résztvett Maróthy Lajos és Mátyus vadászí rejének végtetésében s a Köröshíd lerontásában⁶⁾. — Leghíresebb tagja e családnak a már említett Telegdy *Csanád* esztergomi érsek (1330.) s több vitéz és világlátott emberen kívül Telegdy István kincstartó. Ezen Telegdy István 1508-ban Aradmegejében nagy jószágot kapott II. Ulászlótól⁷⁾. 1512-ben Kubinyi László deáktól és Pathócsy Gyulaffy Istvántól Tamáshidán (a vámmal),

1) *Anjoukori-okm.* III. 364—371. — 2) U.-o. III. 383. — 3) *Zichy-okm.* I. 552—3. — 4) U.-o. I. 550—556. — 5) *DI.* 322. (1360. és 1455.) — 6) *DI.* 15556. — 7) *Fábián*, II. 192.

Nagy- és Bélzerinden, Tamászon, a bihari Kis-Keményben s a békési Kákán 2000 aranyforintért több részjószágot nyert a maga s Albisi Zólyomy Fruzsínától született gyermekei, *Miklós*, *Katalin* és *Orsolya* részére¹⁾, mit a következő évben márcz. 18. a király is helybenhagyott, a nélkül, hogy igató-parancsot adott volna ki²⁾. Ennek érvényét tehát a Hármaskönyv első része 63. czime alapján lehetett megítélni. A következő (1514.) évben épen aradmegyei jóságába indult Telegdy István, midőn Dósa kuruczai elfogták s kivégezték. Fiúága unokaiban (Miklós és János) 1583-ban halt ki.

A *Makófalvy-család* szintén régóta szerepelt Aradban. M. Dénes, de genere Csanád, már 1339. visszaszerezte a nemzetség régi birtokát, az aradi Simándot³⁾. M. Gergely 1510—14. közt aradi mesterkanonok volt. A család Makófalvi Makónak is nevezte magát; Csanádban mindvégig megtartotta nagy birtokainak tekintélyes részét s 1562-ben M. Lászlóval halt ki⁴⁾.

A *Csanády-család* Aradban csak az egyházi téren tűnt ki. Cs. Ambrus 1467—1469. éneklő, Máté pedig 1491—1539. mesterkanonok volt az aradi káptalanban.

VIII. A CSÁKOK.

A **Csák-nemzetséget** krónikáink a hétvezér közül való Előd fiától, *Szabolcstól* származtatják⁵⁾. Unokája, *Csák*, a még Előd által megszállott Vértes-erdőség tövében, a Fertő mellett várat építtetett s a Csákok ősi javait valóban a Dunán túl kell keresnünk. Azonban már az első Árpádok idejében szereztek uradalmakat a Dráván túl s a Tisza és Maros között is, különösen Arad-, Zaránd- és Csanádmegyékben. Legrégibb okleveles nyomuk II. Géza (1141—1161). koráig vezet vissza. A nemzetség legelső nagynevű tagja *Ugrin*, 1175-ben zágrábi, 1188—1204-ig győri, 1204-ben pedig esztergomi érsek, ki még azon év nyarán elhunyt. A Dunán túl sok jószágot szerzett s vagyonát jobbadán öcscse, *Miklós* pozsonyi comes örökölte, kit fia gyanánt szeretett. Nagyralátó terveivel képest minden eszközt megragadott birtokai növelésére. II. Endrének kegyeltjei közé s kétségtelenül azok közé tartozott, kik a várjóságokból vagy elkértek egyes részeket, vagy jogtalanul foglalták el azokat. Mikor a rendek sürgetésére II. Endre végre rászánta magát, hogy fiai, Béla és Kálmán herczegek által az urak adományleveleit megbíráltassa, Miklós comes egységre lépett a bizottsággal. Kénytelen volt belenyúgodni, hogy elveszítse a csanádi parochiában (megyében) Besenyőt, Pónyt, Jenőt, Telőkit és Csőnejt, *Aradmegyében* Anya-Szehöndöt (Zehundot, a mai Sziondát) és Hudet, Temesben Szanádót, *Zarándban* Albát, Krakót, Szerhetet s Fejérben öt földet. Továbbra is megtartotta Csanádban Bátort, Eködöt,

A Csák-nemzetség czimere.

1) *Haan*, Dipl. 114—5. — 2) *Gochetz* Gábor: Genealogia vetustae familiae Chanad seu Telegdy. 1734. (*Böloni* S. nagyváradí lt.) II. Ulászló adománylevele u.-o. — 3) *Zichy-ökm.* I. 559. — 4) *Tört. Értes.* 1884. — 19. — 5) *Komáromy* szerint (Turul, 1887. — 103.) a Névtelen Jegyző e tekintetben föltétlen hitelt érdemel.

Inádot, Szöllöst vagyis Újfalut; *Aradmegyében* Vojlát, *Zarándban* Várajtot és Várit, Fejérben Bodajkot és Veleget, Sopronban pedig Petlendet¹⁾. Az öreg comes azonban nem nyugodott s az elveszetteket vissza akarta szerezni első nejétől, egy görög nőtől született fia *Izsák* s a második — francia — nejétől való *Lőrincz* részére. Végrendeletet tett, melyet 1231. december 25-én II. Endre is megerősített²⁾. E szerént a nemzetség 14 ősi birtokát, melyek közé tartozott az aradmegyei Vinga is, fiainak hagyta olykép, hogy azokon bármikor megosztozhassanak. Szerzett javainak kisebb részét idősb fiára hagyta, kit időközben gazdagon kiházásított; többet hagyott Lőrinczre, kinek születése idejében már ő maga is gazdagabb volt. Ez kapta a Tisza és Maros közt Koppáncsot, Szöllöst a révvel együtt, Újlakot, Trucmant (?), Miklóst, Szanádot s úgy látszik, a mai Aradban, Ságot, Zarándban pedig Várajtot és Várit. Vojla pusztát, szabad rendelkezési joggal együtt, nászajándokképen második felesége nyerte. — 1232-ben született harmadik fia, *János* és ugyanazon évben — tudvalevőleg — visszakapta mindazon javait is, melyeket a király tőle Fejérben, Csanádban, Aradban és Zarándban elkobzott³⁾; a mellett néhány új földet is szerzett. 1237-ben és 1239-ben újabb végrendeletet tett, az utóbbiban legifjabb fiáról, *Márkról* s leányairól is gondoskodván⁴⁾, mire csakhamar elhunyt.

Fia, Izsák pozsonyi comes és Márk comes, örökös nélkül hunyt el. Lőrincz comes fia, János, a *Kisfaludy-család* őse lett, János (Lőrincz testvére) pedig a mihálydi *Csákyaké*. Volt a Csákoknak egy *Adorján* nevű ága is. Adorján fia, *András comes* Márk fiának, Istvánnak rabságába jutván, Egyed fiától, Sándor jenői várnagytól vett föl 40 márkát s fiainak, *Sédtoi Péternek* és Jánosnak megegyezése és a király jóváhagyása mellett 1295-ben a békési Muroly birtokát — ez összeg fejében — bevallotta Sándor jenői várnagynak, kit a budai káptalan be is igtatott⁵⁾.

A Csákyak maguk nem-igen szerepelnek Arad történetében. 1387. május 28. Csáky *László* erdélyi vajda és szolnoki comes Mikelakát, melyet neki az aradi káptalan 2000 arany forintért elzalogosított, tekintve a káptalan s prépost szegénységét, nekik visszaajándékozta⁶⁾. 1418-ban Maróthy János és fia, László, tiltakozott az ellen, hogy egyebek közt Csáky *Miklós* erdélyi vajda használhassa az ő földjeiket, legelőiket, erdeiket és vizeiket, melyek a Fejér- és Fekete-Körös vidékén fekvő falvaikhoz tartoznak⁷⁾. 1421. a család zálog czímén igtatatta be magát Tamáshídának és vámjának birtokába⁸⁾. Terjeszkedni mindakét hatalmas vajda akart Aradban; úgy látszik azonban, hogy itt, állandóan, egyik sem szerezhett jószágokat.

IX. A CSOLTOK.

Csolt-nemzetséget először Esztergom vidékén, 1233-ban említ egy oklevél⁹⁾; de már 1221-ben ösmeretes Békésben Csolt fia, Csolt¹⁰⁾; 1271-ben pedig Csolthy Ábrahám is tagja volt Zarándmegye részéről azon 25 főnemesből álló bizottságnak, mely az egri püspökség jószágait, szabada-

¹⁾ *Hasai* okm. VI. 24—5. Hibás tulajdonnevekkel *Fejér*, III. 2., 204—5. *Fábián*, I. 6.

— ²⁾ *Fejér*, III. 2., 227. — ³⁾ *Hasai okm.* I., 11—14. *Békésm.* tört. társ. évk. X. 19. — ⁴⁾ *Turul*, 1885. — 53. — ⁵⁾ *Árpádok.* új okm. XII. 566., 574. — ⁶⁾ *DL* 29726. — ⁷⁾ *DL* 10711. — ⁸⁾ A Csáky-ltból, *Csánki*, I. 749. — ⁹⁾ *Árpádok.* új okm. VI. 530. — ¹⁰⁾ Váradiregstrum, 361. §.

lom-levelének elvesztével, V. István előtt hit alatt bementa¹⁾. 1295-ben Vata fiai, Csolt és Imre, jelen voltak, midőn az ó-budai káptalan Sándor jenei várnagy részére bejáratta Muroly határait, sőt tiltakoztak is az ellen, hogy a tulajdonukat tevő s a murolyi templomtól csak egy nyíllövésnyire eső Poklostelek idegen kézre kerüljön²⁾. A nemzetség törzse eredetileg kétségkívül Békésben volt ugyan, a hol Vészttől nyugatra Csoltmonostora is épült³⁾, de igen korán átszarmazott Arad- és Zarándvármegyékbe is. Aradban Csolt falu (mely utóbb Alsó-, Középső- és Felső-Csoltra oszlott) már 1333-ban plébánia, a zarándi Csolt pedig — ugyanaz, mely utóbb Kiszindiába olvadt — a XVI. század elején Ábrahámffy-birtok volt. Mivel a békési és zarándi Csoltot és Poklostelket utóbb az Ábrahámffyak kezén találjuk, könnyű feltennünk, hogy családjuk a Csolt-nemzetségből származott.

Az **Ábrahámffy-család** őse *Dénes* volt a XIII. században, kinek négy fia (Dénes, János, Márton és Tamás) maradt. Az ifjabb Dénes Ábrahám nevű fiának utódai már Ábrahámffyaknak nevezik magukat. 1350-ben a családnak 16 birtokát említik Aradban Kaproncza és Monyorós vidékén⁴⁾. Ezekből Gerlai Ábrahám idősebb fia, Ábrahámffy Bálint 1471. decz. 11-én az aradi káptalan előtt 9-et elzalogosított; névszerént elzalogosította Kaproncza (Káprucza) faluban levő összes részbirtokait Dobravicza, Pelseszke, Damásfalva, Moldovác, Dobokna, Bátya, Bábolna és Bozova aradmegyei falvakkal, továbbá Agyagbél és Kis-Agyagbél falu részbirtokaival, valamint a zarándi Szelestye, Bavara, Albófalva, Korcsomárosfalva, Eperjes, Kerva és Keszend vidékéhez tartozó falvakkal együtt 1800 magyar arany forintért⁵⁾. Testvérének, Istvánnak árvái, Benedek, István és Mátyás viszont 1479-ben aradmegyei Benes falujokat s Nagy-Bozva szintén aradi faluban levő rész-

Ábrahámffy-czímer.

járást zálogosították el 36 arany forintért Dóczy Imrenek⁶⁾. 1490-ben a legidősebb testvérnek, Tamásnak († 1467. előtt) elsőszülött fiát, Sebestyént Aradmegye törvényszéke előtt Dóczy Imre letiltotta néhai Dóczy László javainak megszerzésétől⁷⁾. Ezen Sebestyén legkisebb öccsének fia, János 1508. február 20-án 8000 aranyért több arad-, békési és zarándmegyei helyet zálogosított el Haraszthy Györgynek és Gáspárnak⁸⁾. Így Aradban Kaproncza várában, Kaproncza, Alsó-Bozva, Alsó-Monyorós és Grassa falvakban levő részjárást, az egész Kletva, Felső-Monyorós, Felső-Dobravicza, Bábolna és Huholó falukat és Zivernicze pusztát. Mindamelllett jelentős szerepet játszottak az Ábrahámffyak; Péter, Miklós és István 1526-ban Aradmegye követei voltak⁹⁾; Pétert már 1527-ben s Istvánt 1535-ben békésmegyei főispánul említik¹⁰⁾. 1535. július 22-én ezen Ábrahámffy Istvánt is pörölte az aradi káptalan Szombathely, Bátya, Csolt és Fejéregyház szántóföldeinek használása miatt¹¹⁾. 1561-ben Aradban még Istváné volt Panád, Alsó- és Belső-Csála, Kovácsi és Jászpél s Ferencz Két-Sopron.

Az *Ábrahámffy* család Zarándban is 1349-ben tűnik föl, mint már a keszendi aranymosásoknak is tulajdonosa. Említik e birtokát 1363. is.

1) *Fejér*, V. I. 155–6. — 2) *Árpáck. új okm.* XII. 574–5. — 3) *Karácsonyi* a békésm. tört. társ. évk. XI. 78. — 4) *Anjoukori-okm.* V. 363. — 5) NRA. fasc. 1821. nro 38. §. 14. — 6) *DI.* 18165. — 7) *DI.* 19614. — 8) *DI.* 11524. Az 1519. febr. 20. átirat *Haannál*, Dipl. 135–7. — 9) *M. Országgy. Eml. I.* 5. — 10) *U.-o. I.* 100. — 11) *Erdélyi muzeumi lt. Tört. Tár*, 1890., 353. l.

— A század végén 1394. nov. 30-án Abrahámffy Dénes, Miklós és László ellenmondott a Fövényes, Vadad, Görhe és Királyi közt eszközölt határjárásnak¹⁾. 1469-ben néhai Gerlai Ábrahám fiai, Tamás, Bálint és István, valamint Tamás fiai, Sebestyén, János és Ferencz az aradi káptalan előtt tiltakoztak Maróthy Máté ellen, ki némely gyulai, simándi stb. jobbágya által az ő békésmegyei jobbágyságait «török módon» megkárosította²⁾. Ez ügyben Maróthy bán és társai csakhamar tisztító esküt tettek³⁾, mire Tamás úr 1469. ápril 26-án halálos ágyán a megyeri kastélyban az egész pert megszüntette s erről ápr. 29. az aradi káptalan is bizonyoságot tett⁴⁾. 1471. A. Bálint Vér Andrásnak elzálogosította a keszendi uradalomhoz tartozó Szelestyét, Bavarát, Albosfalvát, Korcsomárosfalvát, Eperjest, Kervát és Albópatakát, valamint agyagbéli és kisagyagbéli részjóságait⁵⁾. 1478. Dóczy Imre Csanádmegye előtt tiltakozott az ellen, hogy Á. Sebestyén vagy bárki más a Dóczy László után maradt falvakat vagy részjóságokat megszerezhesse⁶⁾. 1508-ban, mint láttuk, Á. János zálogba vetette zarándmegyei falvait is. Pár nap mulva II. Ulászló Á. Mátyást és Bernátot, mint hűtleneket, kik 15 vagy több év előtt Gyulán hamispénzt hoztak forgalomba s e miatt börtönbe vettette, onnan megszöktek, megfosztotta Békés-, Arad- és Zarándmegyében levő minden jószágaitól s azokat Gerlai Á. Péternek ajándékozta⁷⁾. Péter 1513-ban az aradi káptalan előtt békési (vésztői, magori és fási) részjóságait 12 évre elcserélte Á. Istvánnak Zarándban Agyagbélben, Vay-Meroson és Porouton levő rész- és Onomakon levő egész birtokával. Ki a szerződést felbontaná, a másiknak 300 arany forintot fizessen⁸⁾. 1519-ben Á. János a zarándi javakat is elzálogosította Haraszthy Gergelynek⁹⁾. Az Abrahámffyak a mohácsi vész után tüzes hívei voltak János királynak. Az 1505. évi országgyűlésnek az ő szavazatukkal is támogatótt törvényéhez képest nemzeti királyságot ohajtva, megjelentek 1526-ban a tokaji gyűlésen; Békésmegyét Á. Péter és János főispánok János hűségében ügyekeztek megtartani. István fiát, Imrét, a csabai vár urát, ki János Zsigmond borosjenei «pártosaival» egyetértett, 1556-ban Mágocsy Gáspár gyulai várkapitány Csabán kiostromolta s megölette¹⁰⁾. A család későbbi történetéről a II. részben lesz szó.

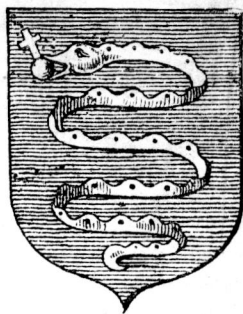
X. A DOROSMÁK.

A *Dorosma-nemzetség* legkitünőbb családja a **Garay**, melynek sasfészke a valkómegeyi Gara (Gorján), legrégebb tagjai pedig István comes és ennek fia, János, ki 1269-ben már macsói bán volt. István macsói bán fiai, Pál és András, 1330. márcz. 30. Aradban Fellak és Serfestő s Temes-, Valkó- és Somogyegyében több más józágon osztozkodtak Bothos János mesterrel. E család háromszázadon át sok nádort adott a hazának s fiai kitűntek a közélet minden ágában. Az említett Istvánnak fia volt *Pál*, ennek fia *Miklós*, Mária királyné híres nádora, ki 1387-ben királynéja védelmében esett el; az ő fia, szintén *Miklós*, Zsigmond alatt macsói bán, majd nádor, ki már a Maros-vidéken is számos birtokot szerzett. Testvére *János*, erdélyi vajda és temesi comes Aradvármegyében is jószágokat

1) *Haan-Zsilinszky*, Békésm., 57. — 2) Dl. 16555. — 3) Dl. 16845. — 4) Dl. 16843. és *Haan-Zsilinszky*, 82—4. — 5) *Csánki*, I. 737. — 6) Dl. 18021. — 7) *Haan*, 110. — 8) U.-o. 117. — 9) U.-o. 135—7. — 10) U.-o. 126—3.

szerzett. 1427-ben ugyanis Zsigmond király neki és nejének, Hedvig masszóvi hercegasszonynak ajándékozta a Mikolay Mihály hűtlensége és magvaszakadta miatt a kincstárra szállt s az országban bárhol levő javait, de olykép, hogy ez csak férfiágukat illesse; ha pedig a Mikolay-féle javakat a tiltakozók miatt birtokukba nem vehetnék, Turd, Bosár, Monostor és Stugya temes-, és Szád s Váradja aradmegyei királyi falvakat 15,000 aranyforintért zálogjogon bírassák¹⁾. János vajdának azonban csak lányai maradtak (Katalin és Hedvig) s javait jobbadán unokaöccse, László, Miklós nádor fia örökölte. Föltétlen híve volt V. Lászlónak s mint nádor, végzetes szerepet játszott az ország történetében, sőt titokban a királyságra is vágyódott. 1459-ben hunyt el. Feleségétől, Alexandrina tescheni hercegnőtől három fia maradt: *Jób, János* és *Miklós*; leányai közül Anna Héderváry Imréhez, Mária pedig, kinek Hunyady László iránt való szerelmét a költők is megénekelték, utóbb Újlaky Miklóshoz ment nőül.

Az aradmegyei uradalmon László nádor legidősb fia, Garay *Jób* adott túl. 1479-ben ugyanis Szádja és Váradja aradi és Sárád temesi kastélyokat; továbbá Szádja mezővárost, Tövis (Thys), Alsó- és Felső-Kápolnás, Bogorfalva, Szumarinfalva, Baltanyágra, Cserné, Szalobat, Keczefalva, Alsó- és Felső-Talmágy, Veresmart, Szigetfő, Selle és Marján, Aradmegyében a szádjai kastélyhoz tartozó falvakat; Váradja mezővárost, Nagy- és Kis-Kövesd, Szilas, Dombavicza, Gyulató, Tövis, Kápolnás-Gyula, Bökeny, Megyest, Ulma, Csaba, Polyána, Szarvaság, Felső- és Alsó-Székas, Simanócz, Brathasthynathya, Szlatina, Felső-Musa, Halálos, Váma, Vértecske, Vilmet, Alsó-Bruma, Pernyefalva, Szerhoványa, Rincsor, Tiszfalva, Ulmafalva, Galsa, Avas, Zombró, Czigul, Temesest, Gözevámja, Szavasim (Soborsin), Ohaba és Köves, Aradmegyében a váradjai kastélyhoz tartozó falvakat; továbbá Csongrádban 4, Temesben 17, Csanádban 2, Hunyadban 6 falut 4000 arany forinton örökaron eladta Bánffy Miklósnak és Jakabnak²⁾, kik az illető egyházak kegyúri jogait is megvették s magukat Váradja és Szádja kastélyok uradalmába a fejérvári káptalan által beigtattatták³⁾. Garay Jób 1482-ben örökösök nélkül hunyt el s 1528-ban Lászlóval a nagyhirű család másik ága is kihalt.

Garay-czímer.

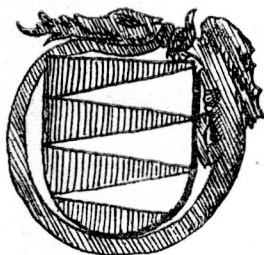
XI. A GÚTKELEDEK.

A Gútkeled-nemzetség őseit 1042. táján Péter király Stauf várából hitta be, Salamon király s László és Géza vezér pedig kedvezésekkel halmozta el. Hét főbb családja: a Báthory, Bervej, Butkay, Kisvárday, Maróthy, Márky, Szokoly és Zeleméry⁴⁾. A Báthoryak és Szokolyak idő folytán Aradban is jelentős uradalmakat szereztek.

A **Báthory-család** 1300-ben a Gútkeled-nemzetségneven kívül már családnevét is használta, a mikor megosztóznán szabolcsmegyei javaikon, az egyik ág Bátor, a másik Szokoly faluról hívatta magát. A Báthoryak,

¹⁾ Dl. 11939. — ²⁾ Dl. 18198. — ³⁾ Dl. 18199. — ⁴⁾ *Cserghő* Géza: A Gútkeled-nemzetség címere. 14 címerrajzzal és egy táblával. (Turul, 1891., 9—15.).

1614-ig, midőn magvuk szakadt, 1 királyt 3 fejedelmet, 1 nádort, 2 alvajdát, 1 bíbornokot, 3 püspököt és sok zászlósurat adtak a hazának; rengeteg uradalmak 10—12 vármegyében fekiüdtek s nem egy vármegyében viselték a főispáni tiszteletet. Az ecsedi előnevet Báthory *Lőkös* fia, *Péter* vette föl 1335. táján. Ennek fia, *Fános*, Pethő Katát vette el, egy Aradban is nagybirtokú család tagját. Hét gyermekök maradt; második fiuktól, *István* országbírótól, ki 1444-ben Várna alatt esett el, 8 gyermekök született; ezek közt *László* zarándi főispán, *István* erdélyi vajda és országbíró, a kenyérmezei hős; *Miklós* váci püspök és a legkisebb leány, *Margit*. Zarándmegyében e leány juttatta óriási uradalomhoz a Báthoryakat. Ő ugyanis Horogszegi *Szilágyi* Mihályhoz, Magyarország kormányzójához ment férjhez, de már 1460. szeptemberében özvegyen maradt, mert hős urát Pozazzinnál elfogták s Konstantinápolyban lefejezték a törökök. Mátyás király azonban gondoskodott róla, hogy nagybátyjának özvegye fényben és kényelemben éljen. 1461. ápril 21-én Báthory Margit urának összes javait,

Báthory-czímer.

Diód és Világosvár várakon s Túr és Varsány városokon kívül, átengedte a királynak, kitől élethosszig megkapta Diódot, egyéb követeléseit fejében pedig Világosvárat Meszttel (Muszkával) s tartozékaikkal együtt, továbbá Túr és Varsány mezővárosokat 7000 arany forintért zálogba vette s egyúttal Szilágyi adósságainak kifizetését is magára vállalta a kincstár¹⁾. Az özvegy már a következő évben férjhez ment Alsólendvai Bánffy Pálhoz, a Hunyadiak egykori halálos ellenségéhez, de továbbra is megtartotta a világosi uradalomhoz való zálogjogát.

1464. február 22-én azonban Mátyás király Világos várát, Siri, Galsa és Körösbánya mezővárosokat az ott szedett adókkal, Basarága, Aranyág, Kalodva-pataka, Kápolna és Kisbánya falvakat, az uradalomhoz tartozó bányákat, Arad- és Zarándmegyében 91 más faluval, összesen tehát 99 helységgel Báthory István fiainak, András főlovászmesternek, Istvánnak, László főtétekfogónak, Pálnak és Miklósnak ajándékozta²⁾ s az aradi káptalan által őket még azon évben beigtattatta³⁾, hogy a csehek, törökök és a rácok ellen folyt küzdelmekben tanúsított hűségüket megjutalmazza. Az Aradban és Zarándban most már legtekintélyesebb új földesurak Széchy Dénes esztergomi érseknek 2500 arany forintért zálogba vetették 3 esztergomi és komáromi helységöket, hogy hűguktól és Bánffy Páltól teljesen kiválthassák a világosi uradalmat⁴⁾, melyet — úgy látszik — ezen kötelezettséggel kaptak a kincstártól. Azontúl jó ideig háborítatlanul bírták Világost a Báthoryak, egészen a család kihaltáig.

1473-ban Báthory István, András és László megkapta Mátyás királytól a hűtelen Erdőhegyi Miklósnak és Andrásnak Erdőhegy, Görhe, Szentkirály, Kiskirály, Sebren, Köbli, Hegenháza, Cserépegyháza, Bökény, Tamász és Szent-György zarándi, valamint Nagy- és Kisbaj s Bélzerénd birmegyei falvakban levő részjóságait⁵⁾. Ezen adomány következtében jöhettek a testvérek összeütkezésbe a váradi káptalan Kis-Jenő nevű falujának Nadab felé eső egyik határrésze, Érszeg miatt, melynek határjárása

¹⁾ *DI.* 15567. *Katona*, *Hist. Hung.* XIV. 483. — ²⁾ *DI.* 24545. és 24837. *Közölte Fűbián* is, I. 74—5. — ³⁾ *DI.* 15915. és 24545. — ⁴⁾ *DI.* 15961. — ⁵⁾ *DI.* 17415.

ellen 1484-ben tiltakoztak¹⁾. Báthory András és István nemsokára megkapta Mátyás királytól Alsóegregi Kolbász Lőrincznek Alsó-Egreg (a mai Agris), Almás, Megyer, Fejéregyház s Tornova (a mai Ternova) zarándi falvakban levő birtokait, valamint a szintén zarándi Mikespusztateltet; István vajda azonban (ki 1493-ban húnyt el) Kolbász Lőrincz kérelmére s mások közbenjárására visszaengedte a ráeső két részt, mire Báthory András is lemondott a maga igényéről 1494-ben, de olykép, hogy ha Kolbász Lőrincznek fiai nem maradnának, e javak ismét B. Andrásra és utódaira szálljanak²⁾. Pedig ezen András az ecsedi várat megerősítván, 1492-ben kőbe vésett sorokban intette utódait, hogy «a keresményt el ne vesztessék; mert nem kisebb erény a szerzettet megtartani, mint azt összegyűjteni»³⁾.

Valószínű, hogy a jeles testvérek egyszer-másszor huzamosabban is időztek arad-zarándi javaikon. *István*, a nagy hős, — mint erdélyi vajda — bizonyosan gyakrabban meglátogatta világosi uradalmát, midőn Erdély és Buda közt ide-odautazgatott. 1485. máj. 1. és 1487. máj. 25. csakugyan «Siri nevű mezővárosában» adta ki egyik parancsát⁴⁾. *László*, mint egyúttal Zarádnak is főispánja, már e méltóságánál fogva is el-ellátogatótt ide. Ő azonban aránylag fiatalon húnyt el; 1474-ben már nem élt. *Miklós*, a váci püspök, korának egyik legnagyobb humanista tudosa, aligha tördött sokat a gazdasággal s látjuk, hogy nem is vett részt a későbbi vagyonszerzésben. *Páli* némaságra kárhóztatta a mostoha természet.

A családot *András* folytatta, kinek nejétől, Bélteki Drágffy Júliától 3 fia (István, György, András), és 2 leánya (Borbála, Perényi Imre nádor neje és Erzsébet, Telegdy Jánosné) maradt. — 1505-ben a Báthory-fiúk pörben álltak özv. Dóczy Imrénével és fiával, Dóczy Ferenczczel, kiknek nadabi malma lerontásában az ő jobbágyaik is résztvettek⁵⁾. E fiúk közül *Györgynek* volt szánva a legszebb jövő. *István*, a kenyérmezei hős, azt remélte, hogy Mátyás király halála után ennek *fejére tétethei szent István koronáját*⁶⁾. II. Lajos megkoronáztatásakor vitte is szent István kardját, de sohasem köthette azt a maga oldalára. A hozzáfűzött nagy reményeket nem igazolta; úgy látszik, szívesebben foglalkozott gazdálkodással s Aradban is azzal tűnik föl először, hogy 1493. előtt nagybátyjával Istvánnal s atyjával egyetemben világosi várnagyaik s más tisztjeik vezetése alatt álló jobbágyaikkal Haraszthy István kovászi és lippai szölleit dúlatta⁷⁾.

Nagy, de nem szép szerepet vitt testvére, *István*, Magyarország történetében. Mint temesi grófnak kiváló része volt a Dósa-forradalomban s 1519 óta ő, a «sánta nádor» nem csekély mértékben járult a politikai erkölcsök megrontásához. Verbőczyvel való küzdelme, a mohácsi csatában és azután. I. Ferdinánd pártjának élén való magatartása eléggé ösmeretes. Nádor volt már, midőn 1519. nov. 30. és decz. 13-án II. Lajos király színe előtt testvérével, András szatmári főispánnal és nádorfejérvári bánal egyetértve, örökszerződés útján ifjabb Rozgonyi János fiát, Istvánt, testvéröknek és atyjuk-fiának fogadták az egész Világosvárában s annak óriási uradalmában. Ez elhatározásuknak azt az okát adták, hogy egyrészt isteni szeretet, másrészt első ifjúságuk óta kimondhatatlan testvéri szeretet fűzte őket egymáshoz. Kijelentik tehát, hogy a fiúutód nélkül meghaló-

1) Dl. 18886. — 2) Dl. 20175. — 3) *Wagner*, Collectanea, I. 35. — 4) Dl. 19040. és 19274. — 5) Dl. 21394. — 6) *Tabero* Schwandtnernél, II. 120. *Katona*, Hist. Crit. XVII. 39. — 7) Dl. 20100.

nak javait kölcsönösen az életben maradó öröklő). A dolog magyarázata az, hogy Istvánnak még ekkor nem volt neje, András pedig Rozgonyi István leányát, Katalint vette feleségül s mivel ettől három fia (István, György és András) született, valószínűnek látszott, hogy a Báthoryak túlélik a Rozgonyiakat s hogy ők öröklők Rozgonyi István jószágait. Még inkább növekedett ez a remény Báthory István nádor házasságával. Nyírbátorban 1521. július 28. vígan lakta lakodalmát Zsófia massovi hercegnővel ugyanakkor, midőn Szulejmán szultán az ország legnevezetesebb végvárait ostromolta. A nádor, felesége hozománya fejében, Világosvárat és uradalmát adta jegyajándékul más somogyi jószágokkal együtt²⁾. A nádor, ki — legény korában — Zarándban csak kicsinyes dolgokkal, holmi malomperekkel³⁾ foglalkozott, — mint egy fényűző hercegasszony férje — határozottabban jószágszerzésre adta magát. S annál szívesebben, mert ezzel gyűlölt ellenfelét, Szapolyay Jánost, most már János király sujthatta. 1527. nov. 3. ugyanis, koronáztatása napján, I. Ferdinánd király Báthory István nádort, királyllyá-tételének egyik főszeközét, megjutalmazta a felségsértése miatt számkivetett Szapolyay Jánosnak Solymos és Lippa nevű váraival s a hozzájuk tartozó városokkal, mezővárosokkal, falvakkal stb. együtt. Sőt odaadta a király azokat a jogokat is, miket ez uradalmakban az iránta makacs és lázadó Alsólendvai Bánffy János támaszthat⁴⁾.

János király azonban csakhamar győztesen vonult a Maros vidékére s ellenfeleinek uradalmaival párthíveit jutalmazta. Solymost és Lippát elvesztette István nádor, a miért egyébiránt Dévény uradalmával kárpótolta őt a hálás Ferdinánd. Nemsokára, 1531-ben elhunyt a nádor, kit a pozsonyi szent Márton-templomban tettek örök nyugalomra. Leánya Anna, a münsterbergi herceg arája, csakhamar követte őt a sírba. Így uradalmi testvérét, Andrást és ennek fiait illették. Az özvegy csakhamar férjhez ment Petrovinai Pekry Lajoshoz és birtokba vette a világosi várat, melyet azonban csakhamar elvesztett⁵⁾. Ferdinánd király 1533-ban Tamás egri püspököt és kanczellárt, Thurzó Elek helytartót, Frangepán Ferencz érseket és Brodarics István szerémi püspököt kérte meg, hogy «János király országgrészeiben» egyességet kössenek Báthory András és sógorasszonya közt⁶⁾, Pekryt is buzdította békülékenységre⁷⁾ s akadtak, kik erősen pártjára keltek az özvegynek⁸⁾. János király a maga részéről megengedte ugyan Tamás egri püspöknek a Veszprémbe-menetelt, hol a két fél által egyenlő számban választott bíróságnak kell vala ítélnie a kényes ügyben, ő azonban még sem ment el oda, csak a kívánt okiratokat küldte meg Pekrynek⁹⁾; az aradi káptalan viszont a hely színén folytatott vizsgálatot az iránt, miképen vette el Báthory András Világos várát Pekrytől s nejétől¹⁰⁾; a dolog vége azonban az lett, hogy a világosi uradalmat Báthory András 3 fia tartotta meg.

András vagy Bonaventura tárnok, erdélyi vajda, székelyek ispánja s több vármegye főispánja, I. Ferdinánd főkapitánya, egyúttal azonban némileg János Zsigmond udvara előtt is kedvelt egyén volt. 1551. július 19. Ferdinánd nevében ő vette át Erdélyt s a szent koronát Izabella királynétól s pár nap múlva júl. 31. Martinuzzi őt küldte Lippa és Solymos

1) Dl. 23295. V. ö. NRA. fasc. 958. nro 7. — *Jankovich* gyűjt. 8r., 108. sz. *Fábián*, I. 220—1. — 2) NRA. fasc. 413. nro 14. — 3) Dl. 23435. — 4) *Liber Reg. Ferd. I.* — I., 7. — 5) NRA. fasc. 40. nro 5. 6) U.-o. fasc. 311. nro 13—14. — 7) U.-o. 15. — 8) *Pi. Zöldesi Németh Bálint és Balyói Komornyik Ferencz.* U.-o. fasc. 339. nro 9. — 9) U.-o. fasc. 40. nro 5—6. — 10) U.-o. fasc. 631. nro 31.

ostromára; meg is támadta azt, egy álhírre azonban hada szét oszlott s ő Tótvárnál csak a sereg maradványának vezetését adhatta át az ifjú Perényi Gábornak. Martinuzzi megöletése után átvette Erdély kormányát, melynek vajdájává 1552. ápr. 1. őt nevezte ki Ferdinánd. A zsoldosok féktelenségein elkedvetlenedve, csakhamar lemondott. Mint főkapitány sem mutatott elég erélyt. A Körösvidék védelménél beérte azzal, hogy 200 embert küldjön Talpas vára ellen; ezt is azért, hogy Ferdinánd pártját növelje. 1561-ben saját öcscsét, Miklóst is ennek hűségére eskette föl. Ez évben, az adóösszeírás szerint, még az övé volt Világos vára, Siri és Halmágy; Lippa és Solymos azonban a kincstár kezére került; 1566-ban ő vezette a Szigetvár ostromának hírére összegyűlt magyar dandárokat; de minden sürgetésére sem indulhatott azokkal Zrínyi megsegítésére. Még értesülhetett arról, hogy elesett Szigetvár és Gyula s hogy ez utóbbival együtt zarándi javai is török kézre kerültek. Október 4-én Dévényben húnyt el. Feleségeitől (a dúsgazdag Thurzó Annától s ennek halála után Mindszenti Klárától) gyermekei nem maradtak.

Öcsce, *György*, már egy évvel előbb elhunyt. Ennek egyetlen fiában, kihalt az ecsedi ág. György leánya Erzsébet is, ez a szörnyeteg, ki ártatlan lányok vérében fürdött s kiben leányágon is megszűnt az ecsedi ág.

A harmadik testvér, *Miklós* országbíró, a temesvári hősnek, Zarándmegye dúsgazdag nagy birtokosának, Losonczy Istvánnak leányát, Annát vette feleségül s ekként kétszeres kapocs fűzte e vidékhez. Gyermekei nem maradtak.

Az utolsó ecsedi Báthory, *István* országbíró, 1605. július 25-én húnyt el s Világos jog szerint a somlyai Báthoryakra, majd 1613-ban a kincstárra szált vissza. Tényleg azonban 1566. óta úgy sem vehették már hasznát földesurai.

A *Gútkeledek* második ágának, a **Szokoly-családnak** Aradban nem volt ily nevezetes szerepe; csak a XV. század második felében találkozunk vele. 1453. aug. 14. Szokoly László Betlenősiben és Seprősön hatalmaskodott Neczpály László ellen¹⁾. Ez ügyben Zarándmegye már okt. 5. teljesítette a vizsgálatot²⁾. Neje, Neczpály Anna, nőágon tartott számot a Neczpályak zarándi javaira, Bethlenősire, Seprősre és Bodonra s ezekre 1466. ápr. 29. nővérével Zsófiával (Bajmóczy Onoffrio Imrénével) együtt kir. adományt eszközölt ki³⁾.

1473-ban Brünnben Mátyás király megengedte a Szokolyaknak, hogy a zarándi Vassan (Varsánd) helységben, vagy más birtokaikban várat építhessenek⁴⁾. Ugyanazon évben Szokoly Lászlóné s húga kiegyezkedett Neczpály Lászlóval. — 1478-ban a Szokolyak Zelénden, Ságón és 1492-ben Vásáriban is bírtak. Ságón (év nélkül) egyes részjóságokat Muronyi Vér Andrásnak zálogosítottak el⁵⁾.

A családnak Aradban birtokos többi tagjáról még kevesebbet tudunk. 1458. márcz. 29. Szokoly (Zakoli) Bálintot a Keczerék eltiltották Mácsa megszerzésétől⁶⁾. 1511. Aradmegye törvényszéke elmarasztalta Dóczy Ferenczet, ki Belsőcsályai Szokoly Jánosnak Vizneki Pál nevű szabadosától, midőn ez Szöllős faluból Szokolyinak Deszk aradi faluban levő részbirtokára akart átköltözni, a Zádorlaka mellett a Maroson levő révén 5 frtot

¹⁾ *Haan-Zsilinszky*, 63—4. — ²⁾ U.-o. 65—66. — ³⁾ U.-o. 81—2. — ⁴⁾ *Századok*, 1869. — 594. — ⁵⁾ *Csánki*, I. 755. — ⁶⁾ *B. Révay-család* lt. *Diversarum familiarum fasc.* 3. nro 30. (*Nagy Imre* kúriai bíró úr szíves közlése.)

csikart ki¹⁾). E család, mely Belső-Csályáról írta magát, kétségtelen rokona volt Gútkeledi Szokoly Albertnek, 1495. óta Nándorfejérvár bánjának és Temes megye főispánjának. — 1514-ben a Szokolyak a Jaksicsokkal és Báthoryakkal együtt harcoltak Dósa ellen¹⁾; az imént említett Albertnek és nejének, Ril Katalinnak egyik fia pedig, Gútkeledi Szokoly Ferencz, 1520-ban aradi prépost volt³⁾. Ez évben a prépost megintette Foltly Lászlót, hogy azon összeget, melyért néhai Miklós aradi prépost és a káptalan Deszket Sándor aradi főispánnak elzalogosította, átvegye és a nevezett falut visszabocsássa⁴⁾.

Az 1561. évi összeírásban Szokoly Gergely Nagy-Zerénden 3 és Kis-Zerénden 6 portával még Zaránd megye földesurai közé tartozott; Aradban azonban már ekkor sem szerepelt többé s pár év múlva Zarándból is kúpusztult a család.

A Gútkeledek harmadik ága, a **Maróthy-család**, Zarándban is hatalmas uradalmakat szerzett. E család törzsfészke a valkó megyei Marót. Második felvirágoztatója Maróthy János macsói bán⁵⁾. Ő 1366. táján született; egyszerű, vallásos nevelést kapott, s mint királyi apród korán az udvar bűvös körébe jutott. 1386-ban Mária és Erzsébet királynék elfogatásakor megsebesülve, a lázadó Horváthyak fogságába jutott, de megszökött belőle s a délvidéki hadjáratokban csakhamar hírnevet szerzett.

Maróthy-czímer.

Zsigmond király testőrré tette s 1392-ben az aradi Pálülésével jutalmazta meg⁶⁾. Még azon évben engedélyt kért és nyert rá, hogy ott aranybányát nyithasson⁷⁾. 1395—6-ban résztvett a Balkán-félszigeten vívott harcokban; szept. 28. a nikápolyi csatából megmenekült ugyan, de testvére, Dénes, szemeláltára esett el. Hazájába visszatérve, a Száva vonalát fenyegető török csapatokat többször visszanyomta. 1396-ban azért macsói bánná s egymásután több vármegye főispánjává és a székelyek ispánjává nevezte őt ki a király, kinek trónját 1403-ban azzal mentette meg, hogy megakadályozta a nápolyi László trónkövetelő benyomulását, a következő években pedig Boszniában küzdött. Nem csoda, ha ennyi baj közt már 1398-ban engedélyt kért a királytól végrendekezésére s hogy a megnyert joggal 1399-ben tényleg élt is. Végrendeletében az aradi Pálülését és Csura s Levelespataka aradi falvakban levő részjóságait, ha örökösök nélkül húnyna el, örökjoggal hagyta nővére, Ilonára, Pathócsy Miklós özvegyére s örökösire⁸⁾. De életben maradt s a javakorában levő férfiú, immár családot alapítva, mohó vágygyal látott a vagyonszerzéshez. 1403. nov. 5. kapta a 43 faluból és pusztából álló gyulai uradalmat, melyhez a mai Aradvármegye területének legtermékenyebb részei is tartoztak⁹⁾. 1405. az aradi káptalan beigtatta őt a szombathelyi részjóságba¹⁰⁾. 1408. a Sárkányrend tagja s 1414-ben, a mely évben épen szőlőt vett Pálülésén¹¹⁾, friauli kormányzó lett. 1415-ben fényes kísérettel jelent meg a konstanczi zsinaton, de még azon évben visszatért, hogy Hervoja bosnyák király ellen harcoljon. Azonban fogságba jutott s 1416-ban a pécsi országgyűlés Arad megyébe is küldött követet

1) Dl. 22173. — 2) *Verancsics* munkái, II. 6. — 3) *Wagner*, Collectanea, IV. 111. — 4) Dl. 23283. (Miklós 1379-ben volt prépost). — 5) Életrajza dr. *Karácsony*tól, Békésm. tört. társ. évk. XIII., 5—29. — 6) *Pesty*, Eltűnt vármegyék, II. 443 — 7) *Wenzel*, Magyarország bányászatának tört., 433. — 8) Dl. 8405. — 9) Gyulai muzeum, müncheni okl., 8. sz. — 10) Dl. 9000. — 11) Dl. 10267.

(Laczky Mihályt), hogy a váltságösszeghez itt is járuljanak¹⁾. Végre is Maróthy önjerejéből teremtette össze a szükséges 40,000 arany (mai értékben mintegy 200,000) forintot, mire a harmadik évben kiszabadult. 1418-ban már fiával, Lászlóval együtt eltiltotta némely szomszédját Pil, Varsánd stb. zaránd- s Keresztúr, Iregd, Hosszúaszó és Pálülése aradi birtokaihoz tartozó földek, erdők stb. használatától²⁾. 1420-ban Sztáryéktól és Czibakéktól zálogba vette a zarándi Apátit, Siketh Elektől pedig Kétegyházát³⁾; 1422-ben Erdőhegyen Orbonázy Lukácstól s az Erdőhegyiektől, Sebrenben, Györkén, Szentgyörgyön az Erdőhegyiektől⁴⁾, 1423-ban Sebrenben Siketh Elektől⁵⁾, 1424-ben Murolyban a Dánfokyaktól⁶⁾, 1425-ben Fövényesen özv. Sikethnéttől s Erdőhegyi Györgytől vett zálogba javakat⁷⁾.

1426-ban győzelmes sereg élén helyezte vissza trónjára Dán havasalföldi vajdát s az ősz vezér ezért is megkapta jutalmát. 1427-ben már kir. adományúl nyerte a magvaszakadt Vadászi Farkas Illésnek az országban bárhol, kivált Zarándban Vadász, Csegedszeg és Sámolykeszi körül feküdt javait⁸⁾ és pedig 1429-ben egész ünnepélyes alakban⁹⁾. Ez uradalom egymaga 13 faluból s 27 határrészből állott. Új birtokát csakhamar a gyulaihoz csatolta a bán, ki 1435-ben húnyt el s Nyitrán temették el.¹⁰⁾

Roppant uradalmait fia, *László* örökölte, ki atyja halálának évében körülbelül 41 éves volt, s apjának utóda a macsói bánságban (1438-tól); egyúttal Arad főispánja (1441—1444.), kiról, mint ilyenről, már volt szó. — Újlaky-lányt vévén feleségül, családi összeköttetéseit még inkább növelte. Mint atyjánál, nála is mellözöm más vármegyékben való birtokszerzéseit, csupán az arad-zarándiakat emelem ki. 1441. febr. 2. I. Ulászló király neki ajándékozta az óriási világosi uradalmat¹¹⁾ s így a Fejér- és Fekete-Körös, Szarazér és Maros közt egy vármegye nagyságával fölerő föld volt már az övé. Nem csoda, ha szerencséje irigységet keltett. Mikor Brankovics György a régibb adomány alapján őt illető világosi uradalmat Hunyadinak adta, Maróthy László arad-, békés- és zarándmegyei főispán s Garay László szövetkezett egymással érdekeik védelmére¹²⁾; Világost azonban nem lehetett megmenteni s László bán s fiai (Lajos és Mátvás) 1445-ben hiában tiltakoztak az ellen, hogy Hunyadiék legyenek Világos földesurai¹³⁾. Ugyanő 1445—6-ban 17 káptalan és konvent előtt tiltakozott Maróthy Anna, Csáky Ferencz bihari főispán neje¹⁴⁾ azon állítása ellen, mintha atyjukban, Jánosban, kihalt volna a Maróthyak férfiága¹⁵⁾.

A többi csekélyebb érdekű. 1444. László és fiai visszaváltották Fajdast¹⁶⁾, 1446. bejáratták Simánd és Kávás határát s tiltakoztak a Vadászt és Sámolykeszit visszatartó Miskeyek ellen¹⁷⁾, s ekkortájt fejezték be az uradalmak középpontján, Gyulán, a vár építését¹⁸⁾. — 1456. szept. 23. óta

1) *Fejér*, X. 8., 569. — 2) *DI*. 10711. és *Haan*, 45., *Haan-Zsilinszky*, 47. — 3) *DI*. 10004—5. A beigtatás decz. 10. *Haan-Zsilinszky*, 34—5. — 4) *DI*. 11195., 11256., 11257., 11258. — 5) *DI*. 11307. — 6) *DI*. 11531. s *Haan-Zsilinszky*, 38—9. Ezt 1426. örökáron is megvette tőlük. *DI*. 11762. — 7) *DI*. 11651. V. ö. 11666. s a beigtatást (1426) *DI*. 11852. — 8) *DI*. 11918. — 9) *DI*. 12085. A statutio *DI*. 12086. és *Haan-Zsilinszky*, 41—2. — 10) 1435. évi 24. t.-cz. — 11) *NRA*. fasc. 957. nro 4. — 12) *DI*. 13755. — 13) *NRA*. fasc. 1066. nro 2. — 14) Előbb Kórógyi János neje volt, kitől regényes körülmények közt kellett elválnia. Karácsonyi még nem tudta, férjhez ment-e másodszer. Mint látjuk, Csáky Ferencz neje lett s erről a köv. jegyzetben említendő oklevelek tanúskodnak. — 15) *DI*. 13860—4., 13866—9., 13878., 13882., 13886., 13888., 13890—3., 13902—3., 13905—6. — 16) *DI*. 13799. — 17) *DI*. 13973., 14002., 14051. — 18) Békésmegyei történeti évkönyv, VIII., 134.

már csak Maróthy Lajost és Mátyást nevezik meg az oklevelek, midőn az aradi káptalan őket beigtatja Kígyós birtokába¹⁾. 1458. márcz. 29. a Keczerék eltiltották őket Mácsa megszerzéséért²⁾ (L. ott). 1461. máj. 11. a király megerősítette sámolycsi vámszabadalmukat³⁾ s ez évben tiltakoztak Miskey Péter ellen, ki egyességöket⁴⁾ megszegve, még most sem vallotta be nekik Vadászt⁴⁾. 1462. szept. 1. a két testvérré Mátyás király szigorúan ráparancsolt, hogy Csegedszeg elfoglalt részét a Sárosyoknak és Moróczyoknak visszaadják⁵⁾. 1463. az aradi káptalan beigtatta őket a *zarándi* Kunágotába és Szilasba⁶⁾. 1464-ben zálogba vették Erdőhegyi Miklós és Dénes részirtokainak egyharmadát⁷⁾. 1469-ben azt a heves pört, melyet ellenök határvillongás miatt Ábrahámffy Tamás folytatott, mivel Mátyus *bán* ügyis esküvel tisztázta magát, Ábrahámffy megszüntette⁸⁾.

Ez az utolsó adat, mely Aradban és Zarándban e családra vonatkozik. A két testvér a politikában ritkán szerepelt; *Lajos* 1464-ben szintén aláírta a Mátyás király és Frigyes közt kötött békét, *Mátyus* pedig egyideig, a család hagyományaihoz híven, macsói bán volt. Családjukat 1476-ban sírba vitték s jószágaik gyöngyét, a gyulai uradalmat, már 1482-ben Corvin János kapta adományul.

XII. A HERMÁNOK.

A *Hermán-nemzetség* állítólag szent István feleségével Gizellával, Nürnbergből jött be; a krónika⁹⁾ szerint «eléggé nemes», melynek okleveles nyomai 1255-ig nyulnak vissza. Legkiválóbb családja a Laczkfy-, vagy Laczfy-család¹⁰⁾, mely két ágra oszlott: a szántaira és a kerekegyházira. A *Kerekegyházi Laczkfy-család* ősi fészke az aradmegyei Kerekegyház. Kerekegyházi *Laczk* (László) mester, Dénes fia, a székelyek grófja, mint szomszéd, Tamás fiának, Balásznak nemessége mellett bizonyított, mi ellen 1335. szeptember 20. Lippai Fodor Pál az aradi káptalan előtt tiltakozott¹¹⁾. Laczk 1329—1342. volt a székelyek ispánja és címét megtartotta egészen 1360. táján történt haláláig. Hét fia maradt; *István*, 1336—1352. főlovászmester és erdélyi vajda; *András* (más-kép Kőváry András), 1336—1359. székelyek ispánja, erdélyi vajda és macsói bán; *Miklós*, 1336—1368. zempléni főispán; *Mihály*, *Laczk* († 1339 előtt); *Pál* beregi főispán s *Imre* († 1336. előtt). Atyjuk, László, 1343-ban Mikelakát elfoglalta az aradi káptalantól, mely hiában tiltakozott a csanádi káptalan előtt¹²⁾, mert a bitorlást Miklós zempléni és Pál beregi főispán s testvérok, Kőváry András vajda és fia, György, is folytatta. 1359. jún. 28. a király a váradi káptalant megbízta, hogy az aradi káptalant beigtassa Mikelaka birtokába, mit ez azonnal teljesített is¹³⁾. 1368. ápril. 6. a váradi káptalan néhai Kőváry András fiát, Györgyöt és László fiát, Laczk Miklóst ismét eltiltotta Mikelaka s főkép a mikelakai halastavak használatától¹⁴⁾.

¹⁾ *Haan-Zsilinszky*, 73—4. — ²⁾ *Di*. 15585. — ³⁾ *Di*. 15638. — ⁴⁾ *Di*. 15651. — ⁵⁾ *Di*. 15765. és *Haan-Zsilinszky*, 80. — ⁶⁾ *Di*. 15862. — ⁷⁾ *Di*. 16085. és 16157. — ⁸⁾ *Di*. 16843. és *Haan-Zsilinszky*, 82—4. — ⁹⁾ *Kézai*, Függelék, I, 13. §. — ¹⁰⁾ V. ö. *Majláth*, A Laczk-nemzetség. (*Turul*, 1884., 21—9.). *Szinway*, Laczk Imre vajda pecsétje (u.-o. 78—9.); gr. *Lázár*, A két Laczk-család eredete (u.-o. 110—7.); dr. *Karácsonyi*, A kerekegyházi Laczkfyak családja (u.-o. 1886., 166—173) és a Laczkfyak története (Tört. Értesítő, 1888., 5—12.) stb. — ¹¹⁾ *Hazai Okl.* 206—7. — ¹²⁾ 1343-ban Tört. Adattár, II. 138. *Fábán*, I. 226. s *Turul*, 1884., 111. l.; és 1350-ben Tört. Adattár, II. 138. — ¹³⁾ Tört. Adattár II, 139. — ¹⁴⁾ *Fábán*, I. 160—1.

Végre 1377. január 13. Szepesy Jakab országbíró Kőváry György és Imre ellenében a káptalan javára döntött s visszahelyezte azt Mikelakába; egy hónap mulva azonban Péter prépost már ismét tiltakozott az ellen, hogy György újra elfoglalja Mikelakát¹⁾.

Miklós zempléni főispán fia, *László* (1399—1421.) aradi főispán volt. A családot nagybátyja, István vajda folytatta, kinek öt fia maradt: *Dénes* erdélyi vajda és székely ispán (1349—1366.), *Miklós*, ki ugyanazon méltóságokat viselte, a már

említett *Imre* nádor (1350—1375), *István* (1350—1397.) székely ispán, erdélyi vajda, horvát bán, végre nádor s *László*. *Dénes* vajdának két fia volt; *István* (1372—1397.) főlovászmester s *Dénes*; és *Miklós* vajdának egy, t. i. *András*. *István* nádor felkonczoltatása (1397. febr. 27.) anyagi tekintetben is

Laczkfy Imre nádor pecsétje, 1375.

Laczkfy István nádor pecsétje, 1389.

romlást hozott a családra, melyben egyszerre annyi testvér viselte a legfontosabb tisztségeket. 1412. aug. 13. Kerekegyházi Laczk László az aradi káptalan előtt a csanádi Szent-György-székesegyház Mária-oltárának ajándékozta a makrai hegyen az aradmegyei Kovászi helység határában levő Csorva nevű egyik nagy, de most teljesen elhanyagolt szőlőjét a szokásos hegyvámmal s egy, a Maroson levő malommal együtt; ennek fejében azonban azon oltárnál minden hétfőn misét kell mondani a meghalt hívekért. 1421-ben Kerekegyházi Laczkfy Lászlót még mint aradi főispánt említik. Úgy látszik, ő vitte sírba e családot s ő volt a Laczkfyak közül utolsó ura a tíz (Asszony, Veres- és Kerek-Vinga, Baktornya, Batonya, Iratos, Dombegyház, Két-Sopron, Sziond és Kinged) faluból álló kerekegyházi uradalomnak, melyet 1454-ben a még dicsőbb Hunyadi-család kapott ajándékul.

A Laczkfyak majdnem egy századig minden más családnál jobban hatottak Aradvármegye közéletére. Igen kedvelt emberei lévén az Anjouknak, velök gyakran ellátogattak a Maros vidékére, hol törzsjóságaik feküdtek; s ha nem szólnak is róla forrásaink, kétségtelen, hogy a kormány több kedvezését ök eszközölték ki Aradvármegye számára²⁾.

A *szántói* Laczkfyak története a Bánffyakéval függ össze.

¹⁾ Tört. Adattár, II. 140. — ²⁾ V. ö. e könyv 133—4. és 145. l.

XIII. A HUNT-PÁZMÁNOK.

A *Hunt-Pázmán-nemzetség* megalapítója Hunt és Pázmán «svábföldi eredetű» pánczélos vitéz testvérek, kik — még Géza vezér idejében — «vitézeikkel Magyarországon átutazva, túl a tengerre igyekeznek vala, de Géza vezér által letartva, utóbb szent István királyt a Garan vizében német módra vitézi karddal övezték»¹⁾. XIII. és XIV. századbéli oklevelek még gyakran emlegetik e nemzetséget, melyből a Batthyány-, Forgách-, Kubinyi- és Újhelyi-család származott. Az utóbbiaknak levéltárában számos oklevél szól ugyan megyénkről²⁾, de e vidéken való birtoklásuknak nincs nyoma. Ellenben földesúr volt a Forgách-család.

A *Ghymes* **Forgáchok** ősapja Ivánka, ki 1226-ban nyerte a nyitrai Gimest³⁾. Unokája, András, a saját csatában saját lovának átengedése árán mentette meg a futó IV. Bélát. E családból való azon Balázs is, ki 1387-ben II. Károly királyt megölte, s kit utóbb ennek hívei levágtak.

Aradmegyében a Forgách-név a XV. században tűnt fel először.

A birtokszerző *Miklós*, vagy ennek Rozgonyi Margittól született fia, *János*, a várnai csata egyik hőse, ki 1449-ben hunyt el. Fia *Félix* vagy Felicián 1463-ban Szeri Pósa Istvántól Kasza, Kér, Ároki, Felső-Zábrány, Külső-Zábrány, Nyárrév, Cseralja, Kis-Kér, Giroltfalva, Árpatarló, Hidegfő és Pappfalva aradmegyei falvakban több részbirtokot vett zálogba 2000 aranyon, mint a Geszthyek és Máchadonyiak társa⁵⁾. Ugyanezekkel és Szeri Pósa György leányával, Annával együtt 1472-ben a csanádi káptalan előtt eltöltötte a királyt több csongrádi és Bike, Kér, Elzen, Bodorlaka, Deszk, Háromfűlű, Nyárrév, Tót-Hodos, Zábrány és Kasza aradi falu, Szódi aradi mezőváros és rév, s a temesi Hodos és Bél eladományozásától, az Országokat, Nádasdi Ungorokat stb. pedig azok megszerzésétől⁶⁾. — 1503-ban hunyt el s az elefánti kolostorban (Nyitrában) temették el. Gyermekei nem lévén, javait unokaöccse, *János* örökölte, ki már a mohácsi vész előtt birtokos volt a zarándi Szilason; e jószága azonban egy 1528. ápriljében az aradi káptalan által kiadott oklevél szerint «valamikép» (utcnque) a Massayakhoz került⁷⁾. 1525-ben II. Lajos az aradi káptalan által egyebek közt Forgách *Ferencet* is megidézte, mivel Lévy Zsigmond anyjának, Annának halálával az ő felesége is igényt tartott a Csályay László magvaszakadtával Keserű Mihálynak és Dóczy Ferencnek adományozott Valka, Tófája, Fejéregyház, Csála és Csege aradi falvak részbirtokára⁸⁾. Ő azonban az idézésre nem jelent meg⁹⁾. 1552-ben a nyitrai káptalan átírta Ferdinánd király rendeletét, melyet Lévy János, Forgách János és Pászthory János érdekében a temesi főkapitányhoz intézett, hogy t.-i. azon esetre, ha Csála, Lugas, Zsidóvár és Rékas várakat a töröktől vissza lehetne venni, azokat tartozékaikkal együtt nevezetteknek, mint birtokosoknak, azonnal átadja¹⁰⁾. A század elején Dóczy Ferencz Forgách Margitot vette feleségül s Dóczy 1526. a táborból kérte őt egyebek közt, hogy testvérének, Forgách Zsigmondnak akkor született

1) *Kézai* függelékének I. fejt. 3. §. — 2) Ezeket Dr. *Komáromy* András t. barátom volt szíves velem közölni. — 3) Ebből is kiténik, mennyire alaptalan az a felfogás, melyet a köztudatba a hegedősök s a krónikások vittek át, hogy t. i. másfélszázad múlva, II. Károly meggyilkolásáért kapta volna a család Gimest és Gácsot. — 4) E kétségletlenül vitéz, de eszközeiben legkevésbé sem válogató férfiúnak egész tragoediáját elmondtam »Anjou Mária, Magyarország királynéja« című könyvemben (Budapest, 1885.). — 5) Dl. 15897. — 6) Dl. 17282. — 7) *Böloni*-lt. — 8) Dl. 24046. — 9) Dl. 24105. és 24106. — 10) NRA. fasc. 798. nro 2.

fiáról is gondoskodjék¹⁾). Azonban hosszú szünet állt be. — 1601. jún. 7. Rudolf király a nógrádi Gácsot, Szécsényt és Somoskővárat, az abaúji Szalánczot, a nyitrai Tapolcsányt, a zempléni garami kúriát, a szabolcs-szentmártoni kastélyt, melyeket Forgách Zsigmond zálogban bírt; továbbá a zarándi Jenő, Desznő és Pankota-várat s uradalmait, melyek a Losonczy-család magvaszakadtával a kincstárra szálltak, összesen 107,389 frtért Forgách Zsigmondnak s örökösének adta el²⁾). A zarándi 3 vár megvételére fordított 40,000 forintért azonban kárpótolni kellett a híres vitézt³⁾), mert azokban ugyan az erdélyiek el nem ismerték a magyar király adomány-jogát. E szerint a mohácsi vész ideje után a Forgáchoknak csak igényeik voltak e vidéken, de nem birtokaik.

XIV. A KAPLONYOK.

A *Kaplony-nemzetség* oklevelei 1221-ig nyulnak vissza⁴⁾). A nemzetség az elsőfoglalás jogán telepedett meg Szatmárvármegyében, hol a Károlyi-nevet az e nemből származó Ördög Simon 1322-ben kezdte használni. A **Károlyi-család** ugyanazon szárad végén már Zarándban is terjeszkedett. 1400. december 13-án Zaránd és Békésmegye rendjeinek Simánd falu közelében különös kir. parancsra tartott közgyűlésén Károlyi *Marhard* fia, *László*, a többi közöl fölemelkedve, előadta, hogy ő a fia Henczidai Panaszgy Gergely és Bathó Katalin leányának, Ilonának, miért is őt illeti a Bathó-féle javak leánynegyede, melyet Bathó unokái visszatartani ügyekeznek. Ő a Bathókat ezen közgyűlés idejére törvényesen megidézttette, azok azonban nem jöttek el, sőt nem is képviseltették magukat; miért is László azt kívánta, hogy ha jogosnak és igazságosnak látszik, nevezett henczidai lakosokat a megyék a nádor elé idéztessék. 1401. febr. 13. Visegrádon a nádor meg is hagyta a váradi káptalannak, hogy nevezetteket másodízben is megidéztesse⁵⁾). Azontúl birtokügyekben semmikép sem érintkezett a család Zaránddal; de kiválóan barátságos viszonyban állt Aradmegye az 1712. ápr. 5. grófi rangra emelt Károlyi Sándorral, az egykori híres kurucz vezérrel és fiával, Ferenczcel. Birtokot csak Sándor gróf dédunokája, György szerzett Aradmegyében, 1862-ben megvásárolván a mácsai uradalmat, mely örökségül fiának, Tibornak, a főrendiház alelnökének jutott.

XV. A SZALÓKOK.

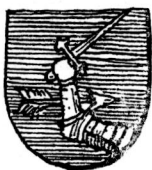
A *Szalók-nemzetséget* az egyik rész a gyökeres nemzetségek közé sorolja⁷⁾), a másik pedig egyszerűen az Aba-nem sarjának tartja, vagy éppen egynek is veszi vele⁸⁾). Azokon a helyeken, a hol Abákkal találkozunk, Szalók-nembeliek is szerepeltek. Nemcsak a Dunántúl és a Tisza vidékén, hanem a Maros mentén is voltak jószágai. Első ismert tagja *Baja*, 1183-ból⁹⁾). 1271-ben a Dunántúl a nemzetség egyik tagja Ant (Onth) s egyik ősi birtoka Ant. Amaz, mint keresztnév divatos az Abáknál, emez, mint helynév, Biharban a Fekete-Körös mellett, az Abák ura-

1) Dl. 24316. — 2) *Lib. Reg.* IV. 375. — 3) *Anjouk.* okm. II. 479—482. — 4) Károlyi-család oklevéltára, II. kötet. (Előszó, VIII.) — 5) U.-o. I. 510—1. — 6) NRA. fasc. 1027. nro 32., 37. — 7) *Horvát, Gyökeres* nemz. 66. — 8) *Kandra*, Adatok az egri egyházm. történetéhez, I. 366—9. — 9) *Árpádok.* új okm., VI. 148.

dalmában szintén előfordúl. Ez évben Szalóky Hém comes fia, Hém (Heym) mester és Ant fia, Ant a Dunántúl osztályos atyafiak voltak. Aradban, úgy látszik, ez a Hém szerzett birtokot. Négy fia maradt, Domokos, János, László és *Pál* s Domokostól 2 unokája. — Hém comes legifjabb fiától, *Páltól* (1271.) származott Péter, Miklós, János, Bertalan, Benedek és Balázs, kiket 1307—1347. évi oklevelek emlegetnek. Ezek, a talán korábban elhunyt Bertalan kivételével, 1347. decz. 11. az aradi káptalan előtt tiltakoztak *Bod úr* fia, Miklós ellen, ki Perdeve birtokra igényt támasztott¹⁾. Hém *Benedek* 1365-ben Aradmegye főispánja volt²⁾, mi eléggé bizonyítja, hogy a nemzetség nagy tekintélyben állhatott e vidéken.

A Szalók-nemzetségből vált ki a **Besseney-család**, melynek törzsapja *Márk* comes, ki 1322-ben Hevesmegyében Bessenyót megszerezte. Az ő emlékét a bessenyei határban ma is jelöli a Márki-halom³⁾. Szintén egy Márktól, talán ugyanettől, származtatják magukat a Barcsayak, kikről alább lesz szó. A két családnak ugyanaz a címere s Felbarcsára (1468.) a Bessenyeiek ősi jogon tartottak igényt. A Besseney-család, melynek főkép nagybessenyei ága virágzott⁴⁾, Aradmegyébe is átszármazott s Bodrog-ról és Szent-Demeterről írta magát.

1434-ben Wysadi Besseney *András* az aradi káptalan előtt hozomány fejében 400 forintot adott leánya, Erzsébet (Varjassy Sebestyénné) részére⁵⁾. 1435-ben az aradi káptalan a király parancsára vizsgálatot tartott Besseney *Lőrincz* s mások részére salánki kúriájok megtámadása miatt⁶⁾; 1436-ban Lőrincz fiának, *Miklósnak* fia, *László* az Isakayak ellen a bihari Orod s más falvak miatt perelt⁷⁾. Lőrincznek volt egy másik fia is, *Bálint*, ki 1454. febr. 24. Besseney *László*-val együtt mint szomszéd volt jelen Hunyadi Jánosnak a kerekegyházi uradalomba való beigtatásánál. Kerekegyházan nekik maguknak is volt birtokuk⁸⁾. Már korábban,

Besseney-címér.

1449. ápr. 26. Besseney és Szentdemeteri Besseney János mint földi tanúskodott az aradi Molnai-puszta ügyében⁹⁾. Maga Szent-Demeter, honnan a család ez ága írta előnevét, Jászpél és Kinged közt feküdt s hol Aradhoz, hol Csanádhhoz számították. 1478—1489-ben Szentdemeteri Besseney László Arad egyik szolgabírája volt¹⁰⁾. 1480-ban a király Jaksics István és Demeter, valamint Besseney Főrís érdekében vizsgálatra utasította az aradi káptalant Dóczy Imre, Sárközy Márton, Végh Márton, Csontároki Bálint és Bessenyei Oroszlános Mátyás ellen az általuk Szecsón, Kerekegyházon, továbbá *Bessenyeő csanád*-és Udvari aradmegyei falvakban elkövetett sérelmek miatt¹¹⁾. 1483-ban Besseney András a néhai Gyulavarsáni Filep Gergelytől a zarándi Jánosházán zálogba vett 3 portát az aradi káptalan előtt Dóczy Imrénak adta zálogba¹²⁾. 1484-ben Szentdemeteri Besseney *László* fia *Miklós*, Dóczy Imre udvari embere s mások Bessenyei Farkas Lászlóval együtt erőszakoskodtak Besseney *Főrís*nek Udvariban (Aradmegyében) lakó jobbágyain¹³⁾. 1489-ben a szentdemeteri Bessenyeiek Hodos, Bodrog,

¹⁾ *Hazai* oklevéltár, 252. — ²⁾ *Wenzel* a Magyar Encyclopaediában, III. 681. —

³⁾ *Szék*, A Besseney-család, 8. — ⁴⁾ Ennek jeles története *Szék* Farkastól (Besseney-család, Budapest, 1890. — 8r. 304 lap.) — ⁵⁾ Dl. 12636. — Erzsébet 1449-ben már özvegy, 3 gyermekkel. (Dl. 14287.) — ⁶⁾ Dl. 12644. — ⁷⁾ Dl. 1148., 12553., 12850. — ⁸⁾ *Haan-Zsiflinszky*, 69. — ⁹⁾ Tört. Adattár, II. 284—6. — ¹⁰⁾ Dl. 18017., 19023., 19040. 19470. — ¹¹⁾ Dl. 18370. — ¹²⁾ Dl. 18761. — ¹³⁾ Dl. 18973. Főrís úr először említve 1485. decz. 1. Dl. 19090.

Szent-Demeter és Köblös falvakban bírt jószágait a Czeceyeknek zálogosították el¹⁾. Czecey Lőrincz felesége különben is Besseney Mihály alnádor testvérének, *Benedeknek* özvegye volt. — Nem tudni, milyen viszonyban állt Benedekkel Besseney *Kristóf*, ki 1493-ban az aradi káptalan előtt szentdemeteri részjóságait 26 arany forintért Dóczy Imrének elzálogosította²⁾. Benedek fia, *István*, a bodrogí előnevet használta. 1511-ben Perényi nádor utasítására az aradi káptalan, melynek 1510-ben Besenyődy Ferencz mester volt a lectora, vizsgálatot tartott Bodrogí Besenyő István panaszára, mivel az aradmegyei Bodrog faluban alkalmazott tisztjét, Seres Jánost, Dóczy Ferencz és tisztjei elfogták³⁾. Az ország kettészakadása után 1527. okt. 7. a budai vár előtt ez üdvözölte Ferdinánd királyt, kijelentvén, hogy a nemzet, mely odáig megtévesztve, János királynak engedelmeskedett most már azt kívánja, hogy Ferdinánd mielőbb megkoronáztassa magát⁴⁾. Ennek jutalmául kapta, Gerendi Miklós választott erdélyi püspök és kincstartó előterjesztésére, I. Ferdinándtól már 1528. márcz. 7. a János király pártjára állott székudvari Keczer Istvánnak Székudvar, Kútas és Mácsa zarándi falvakban levő részjóságait⁵⁾ s így lettek a Besseneyek Zarándban is földesurak. De csak rövid időre, mert az 1561. évi adójegyzékben már nem szerepelnek; ellenben Aradban még ekkor is Besseney *Lénárdé* Bodrog 8 és Hodosd 4 portával. A török hódítás e családot is elsöpörte.

XVI. A TOMAJOK.

A *Tomaj-nemzetséget* némelyek Töhötömtől, mások Tonuzoba besenyő fejedelemtől származtatják. A Névtelen Jegyző szerint Tonuzobát szent István, mint makacs pogányt, nejjével együtt élve temettette az abádi révbe. Fia, Urkund, azonban megkeresztelkedett, s tőle származott a *Tomaj-nemzetség*⁶⁾, melyről a XIV. század közepéig számos oklevél szól. A nemzetségből a XIII. század elején kiváló *Losoncycsalád* a középkor második felében jelentékeny helyet foglalt el Zarándmegye nagybirtokosai közt is, ellenben a velök egy törzsből való nagyfalui és bonczidai Bánffyak szereplésére e megyében nem kínálkozott alkalom. Annál nagyobb tért foglaltak utóbb az alsólendvai Bánffyak, kik azonban más nemzetségből valók.

Losonczy-czímer.

A *Losonczy-, vagy Losonczy-Bánffy-család* őse *Dénes*, 1227—1235. közt Magyarország híres nádora, II. Endrének IV. Béla által megvetett kegyeltje. Ő kapta a Gertrud királyné egyik gyilkosától, Folcus comestől elkobzott losonczy uradalmat. Erdélyben már második fia, *Dénes*, szerzett javakat. Ezen erdélyi Dénes két idősebb fia, István és Dezső *Losonczynak*, az ifjabb, Tamás, pedig Bánffynak nevezte magát. A mai Arad területén a két elsőnek ivadéakai szerettek jószágot.

¹⁾ *Jászói prot.* A. fol. 109. *Csánki*, I. 783. — ²⁾ *DI.* 19964. — ³⁾ *DI.* 22199. — ⁴⁾ *Budai*, *Polg. Lex.* I. 393. *Szék*, 24. — ⁵⁾ *Lib. Reg. Ferd.* I. 98—9. — ⁶⁾ *Névt. Jegyző*, 57. fej. Először Nagy Imre bizonyította be oklevelek alapján (*Turul*, 1883. 96—99. l.), hogy a Losonczyak valóban a Tomaj-nemzetségből való, mit még kevéssel azelőtt sem akartak hinni történetíróink.

Losonczy István horvát bánnak öt fia maradt; köztük *Albert* vránai perjel, *László* horvát és szörényi bán (1384—1389.) s a legifjabb, *István*, bátyjának egy ideig társa a szörényi és horvát banságban, egy ízben macsói bán, temesi és csanádi főispán stb. — 1387. február 27-én a két bán együtt kapta Zarámban Pankota várát s uradalmát¹⁾ s a király még azon évben június 2-án nemcsak megújította, hanem ki is bővítette ezen adományt, a mennyiben Jenő és Dézna várát is nekik ajándékozta²⁾. A család terjeszkedése megijesztette az aradi káptalant, mely pár nap múlva június 21-én a váradi káptalan előtt tiltakozott az ellen, hogy Simándot és Szentkirályt László erdélyi vajdának (kit már a Bánffyakhoz számítunk), vagy unokatestvéreinek, *Losonczy* Istvánnak és Lászlónak s akárki másnak adja a király³⁾. Egy hónap sem telt bele és *István* szörényi bán s temesi comes július 18-án már Jenőn járt⁴⁾, kétségtelenül új jószágainak átvétele és rendezése ügyében. 1390-ben a nevezett adományos két testvér, *Zsigmond* király jóváhagyásával, olyan csereszerződést kötött, mely szerént *István* kapta a losonczi uradalmat, *László* pedig a szentmártoni birtokrészeket s mindazokat az erdélyi javakat, melyek *Albert* perjelnek s *György* testvérének magvaszakadtával szálltak rá. Aradban a családot *László* fejlesztette tovább. Két fia maradt, *Dénes* és *Zsigmond*. Ez utóbbi 1427-ben zálogba kapta *Zsigmond* királytól *Acsuvát*⁵⁾, s túl is élte bátyját; fiában azonban, *Lászlóban*, 1439-ben kihalt a család ága⁶⁾. — Az idősebb *Losonczy* *László* elsőszülött fia, *Dénes*, szintén korán, már 1427. előtt elhunyt ugyan, de öt fia maradt, *Miklós*, *István*, *György*, *János* és *Albert*. Ez utóbbi *Széchenyi* *Lászlónak*, a nógrádmegyei ág utolsó fiának leányát, *Hedviget* vette nőül s ekként *Szécsény* és *Somoskő* várakkal s *Heves*-, *Gömör*- és *Nógrádmegyében* is jelentékeny uradalmakkal növelte ősi javait. 1449. május 5-én *Nádasdy* *János* zarándi főispán és *Zarándmegye* színe előtt *Zarándon* az aradi káptalan is tiltakozott az ellen, hogy *Losonczy* *Albert*, *Szacsali* *Mihály*, vagy *Kéri* *Fekete* *György* az ő *Bárd* nevű faluját elfoglalja, vagy visszatartsa⁷⁾. *Albert* nagybirtoka két fia, *László* és *István* közt oszlott meg. Ezek, mint apjuk, bonczidai *Losonczy*aknak, de 1477-ben jeneieknek is írták magukat⁸⁾, a mi azt mutatja, hogy *Borosjenőben* állandó lakásuk volt. 1475-ben *Losonczy* *László* és *István* a miatt panaszolta *Bánffy* *Miklóst* és *Jakabot*, hogy meszti (muszkai) jobbágyaiktól 40 barmot elhajtottak, pankotai jobbágyaikat pedig gabonáikban károsították meg⁹⁾. 1477-ben *Zarándmegye* bizonyítványa szerént *Dóczy* *Imre* megintette *Jenei* *Losonczy* *Lászlót* és *Istvánt*, hogy zarándi *Apa* (*Apatele*k) és *Ároki* (*Járkos*) nevű falujokat, melybe ép azon évben igtatta be az aradi káptalan, mint zálogjóságra, *Dóczy* *Lászlót*¹⁰⁾, a betáblázási összeg letétele után, tőle visszavegyék¹¹⁾. Mivel *Dóczy* *Imre* beavatkozása ellen az időközben elhunyt *Dóczy* *László* családja panaszt emelt, az aradi káptalan 1478-ban vizsgálatot tartott a *Losonczy*-zálog ügyében¹²⁾; a vizsgálatot elrendelő királyi parancs¹³⁾ azzal vádolta *Losonczy* *Lászlót*, hogy az apai

1) *Pesty*, A szörényi banság, I. 265. — 2) U.-o. Fájdalom, az adománylevelet, mely azon vidék topographiájához megbecsülhetetlen adatokat tartalmazhat, nem ismerem. — 3) *Fábián*, I. 153. — 4) *DI*. 30139. *Közli Fejér*, X. 1., 747. és *Pray*, Annales, II. 177. de hibásan és nem teljesen. — 5) *Pesty*, *Brankovics*, 25. — 6) *Turul*, 1883. — 23. l. — 7) *Tört. Adattár*, II. 324. — 8) *Rajcsányi* (*Deductiones genealogicae*) kézirata, melyet *Nagy Iván* idéz (*Turul*, 1883. — 21. l.) csak a bonczidai előnevet ösmeri, de az orsz. lt. egyik okírata (*DI*. 18000) *Jenewi* *Losonczy*akat említ. — 9) *DI*. 17660. — 10) *DI*. 17276. — 11) *DI*. 18000. — 12) *DI*. 18081. — 13) *DI*. 18061.

és ároki részjóságokat sérelmesen foglalta el Dóczy Lászlótól, hogy azután Dóczy Imrének elzalogosíthassa. Pénzzavarának bizonyítéka azon körülmény is, hogy ez időben az aradi káptalan előtt Dúd vagy Magyar-Dúd nevű egész faluját 80 magyar forinton zálogosította el Erdőhegyi Balázsnak, ki azt viszont Dóczy Imrének adta zálogba¹⁾. Úgy látszik, ugyanő impignorálta Szöllőst és Csigérfalvat is Haraszthy Ferencznek, kit 1503-ban István úr fiai, Losonczy *Zsigmond* ó-budai prépost és *Albert*²⁾, megintettek, hogy a két falut nekik visszaadja s az aradi káptalan sekrestyéjében őrizet végett le is tették a zálogváltás fejében járó 500 forintot³⁾. A vagy könnyelmű, vagy szerencsétlen István úrnak különben összesen 6 gyermeke volt nejétől, Manberg Erzsébettől; ezek közül csak László alapított családot, de négy fia magtalanul hunyt el. István úr bátyjának, Lászlónak, egy fia maradt; *Zsigmond*, kinek második felesége Dóczy Kata lévén, e házasság révén is sok jószágot szerzett Aradban és Zarámban (1482—1514). Idősebb fia, *Anjal*, ki a Homonnai Drugeth Borával kötött házasságból származott, korán főpohárnok lett. 1551. körül csak két leányt hagyott maga után. A második házasságból (Dóczy Katától) való *Istvánnak*, a temesvári hősnek, feleségétől, Petrovinai *Pekry* Annától, szintén csak leányai, *Fruzsina* és *Anna* születtek. Azonban 1552. július 20-án (tehát épen egy héttel eleste előtt) két leányát s ha ezek is utód nélkül hunynának el, mostohabátyjának, Antalnak leányait, Klárát és Dórát *fiúsította* s reájok íratta át Pankota, Jenő és Desznő várakat s uradalmát, a szentdienesi kastélyt, Sebes városát s a hozzátartozó Tótvidékét és Bekényt⁴⁾. Fruzsina (szül. 1544.) utóbb Báthory Miklóshoz, Anna pedig először b. Ungnád Kristófhhoz, másodsor Forgách Zsigmondhoz ment nőül. István, a temesvári hős, volt a család utolsó férfiú-tagja.

1) Dl. 19414. — 2) *Nagy* Iván a Losonczyak és Bánffyok nemzedékrendjében (Turul, 1883., 16—26.) ezen Albertet nem említi. — 3) Dl. 21152. — 4) *Kaprnay* B. MSS. XXVIII. köt. 348. l. — P. *Nagy* László, Arad ism. (MS.) VI., 1—24. l. Az eredeti adománylevél: orsz. lt. NRA. fasc. 566. nro 38. s a Liber Regiusban, I. 35. (régí számozás). Az esztergomi káptalannak a nők beigtatásáról szóló 1553. évi jelentése, NRA. fasc. 397. nro 31. Az 1650. évi átirat NRA. fasc. 1821. nro 36.

